

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ HÁM ORTA ARNAWLÍ
BILIMLENDIRIW MINISTRIGI**

**ÁJINIYAZ ATINDAĞÍ NÓKIS MÁMLEKETLIK PEDAGOGIKALÍQ
INSTITUTÍ**

Filologiya fakulteti
Qaraqalpaq tili kafedrası
5111300 – Ana tili hám ádebiyatı (Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı)
bağdari 4^b kurs talabası
Erejepbaeva Gúlzada Dúysenbaevnanıń

PITKERIW QÁNIGELIK JUMÍSÍ

Tema: Leksikalıq stilistikani oqıtılwda aqlıly hújim metodın qollanıw

Talaba: _____ Erejepbaeva G.

Ilimiy bassħi: _____ f.i.k., doc. Seydullaeva D.

Kafedra başlıǵı w.w.a.: _____ f.i.k., doc. Patullaeva G.

**Kafedranıń 2018-jıl 28-maydagı májilis qararı menen qorǵawǵa ruxsat
berildi (12-sanhı protokol)**

Nókis - 2018

Erejepbaeva Gúlzada Dúysenbaevnanıń «Leksikalıq stilistikani oqıtıwda aqılıy hújim metodín qollanıw» temasındaǵı pitkeriw qánigelik jumısına mámlekетlik attestaciya komissiyası qararı menen «_____» ball qoyıldı.

«_____» _____ 2018-jıl

MAK xatrerı:

M.Mámbetmuratova

Jobası:

Kirisiw

I. BAP. Aqılıy hújim metodı tiykarında leksikalıq stilistikaniń úyreniliwi

1.1.Omonim, sinonim hám antonimlerdi aqılıy hújim metodı tiykarında oqıtıw

II. BAP. Aqılıy hújimi metodı tiykarında naqıl-maqallardı hám frazeologizmlerdi oqıtıw

2.1. Aqılıy hújim metodı tiykarında frazeologizmlerdi oqıtıw

2.2. Aqılıy hújimi metodı tiykarında naqıl-maqallardı oqıtıw

Juwmaq

Paydalanylǵan ádebiyatlar

Kirisiw

Házirgi zaman sharayatlarında hár bir adamǵa hám ulıwma jámiyetke zárúr bolǵan bilimler kólemi tez pát menen ilgerilep baratır, sonıń ushın da bunnan bılay tek belgili bir dárejedegi bilimler kólemin iyelew menen ǵana sheklenip qalıwǵa bolmaydı, eń áhmiyetli wazıypa-oqıwshılarda óz bilimlerin hám kónlikpelerin udayına tolıqtırıp barıwǵa, ilimiý hám siyasiy málımlıemelerdiń jıldırımday tezliginde ózine jog taba biliwge degen talaptı hám uqıptı rawajlandırıw bolıp tabıladı. Bul wazıypalardı sheshiwdiń eń tiykarǵı shártleriniń biri jámiyettegi hár bir adamnıń til baylıǵın hár tárepleme rawajlandırıw bolıp esaplanadı. Áne usı máselede ana tili pániniń tutqan ornı ayırıqsha.

Ósip kiyatırǵan jas áwladtıń bilimge quştarlıǵın hám óz betinshe úyreniw qábiletlerin rawajlandırıw bolsa, óz gezeginde oqıwshılardıń óz ana tilin qay dárejede biliwine, awızeki hám jazba uqıbına, kónlikpelerine, til baylıǵınıń dárejesine tikkeley baylanıslı boladı.

Tildi meńgerip alıw insanniń biliw qábiletlerin ózlestiriwinde áhmiyetli orın tutadı. Oqıwshınıń til boyınsha jeterli tayarlıǵı, sóylew kónlikpeleri bolmasa, onıń hámme pánlerden tabıslı oqıwı qıyıngá túsedı, ásirese til úyreniwdiń ámeliy tárepi júdá áhmiyetli.

Jaslarda dóretiwshilik sana, dóretiwshilik izleniwler, kóplegen imkaniyatlardan eń jaqsısın tańlay alıw kónlikpelerin qáliplestiriw hám rawajlandırıw, olardı milliy qádriyatlarımız, úrp-ádet, dástúrlarımızdıń ruwxında tárbiyalawda ana tiliniń tutqan ornı hám imkaniyatları júdá keń. Ásirese, biygárez respublikamız ushın Isbilermen hám dóretiwshi insandı taylorlaw máseleleri kún tártibinde turǵan bir shárayatta bul pánnıń oqıtlıwı jáne de úlken áhmiyetke iye.

Birinshi Prezidentimiz I.A.Karimov: «Tálım-tárbiya tarawı haqqında sóyler ekenmen, bizge pitkeriwshiler emes, mektep tálimin, tárbiyasın kórgen insanlar

kerek. Demokratıyalıq jámiyyette balalar, ulıwma hár bir insan erkin pikirley alatuǵın bolıp tárbiyalanadı. Eger balalar erkin pikirley almasa, berilgen bilim sapasınıń pás bolıwı degen sóz» - dep tálim-tárbiya haqqında ayriqsha atap ótedi. Házirgi dáwirde xalıq bilimlendiriw tarawına qoyılıp otırǵan úlken waziypa, rawajlanǵan demokratıyalıq mámlekетler dárejesindegi básekege shıdaytuǵın jaslardı tárbiyalaw bolıp tabıldadı. Jańa dáwirge say, ádep-ikramlı, sawathı, ziyrek, zeyinli, sóylew mádeniyatı hám jazıw sheberligi jetilisken, óz betinshe durıs, erkin pikir júrgize alatuǵın jaslar biziń islerimizdi keleshekte isenimli túrde dawam ettire aladı.

Sonlıqtan da, milliy bilimlendiriw tarawın jetilistiriw, dáwir talaplarına say bilim hám tárbiya beriwdi jer júzilik ólshemler dárejesine kóteriw talap etilip atır.

Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı bakalavr qánigeligin iyelegen pitkeriwshiler mektepke barıp ana tilinen bilim beriw ushın qaraqalpaq tili boyınsha teoriyalıq bilimlerge iye bolıw menen birge, bul pándı oqıtıwdıń metodikasın, oqıtıwdıń zamanagóy Interaktiv texnologiyaların jaqsı biliwi, pedagoglıq sheberlikti iyelegen bolıwı shárt.

Ulıwma bilim beretuǵın hám kásip mektepleri reforması xalıq bilimlendiriw xızmetkerleriniń aldına mekteptegi oqıw-tárbiya jumısların hár tárepleme jetilistiriw, oqıtıwdıń sapasın jaqsılaw, onıń ádisleri menen usılların turaqlı túrde hám izbe-iz bayıtıp bariw, ásirese klassta júrgiziletuǵın sabaqtıń tásirliligin arttıriw-búgingi kúnniń keshiktiriwge bolmaytuǵın eń áhmiyetli máselesi ekenligin tiykargı waziypa etip qoydı. Haqıyatında da mektep oqıwshılarına bilim tiykarların úyretiwde, olardı kishipeyil insan etip tárbiyalaw kúndelikli sabaq dawamında júzege asırıladı. Sonlıqtan da, klassta ótkeriletuǵın hár qanday sabaq mazmunınıń nátiyjeliligine erisiw eń áhmiyetli másele bolıp tabıldadı. Demek, olay bolsa, hár bir sabaqta ótiletuǵın materiallardıń mazmunlılıǵına, onıń ótkendegi hám házirgi turmıs talabı menen tıǵız baylanıslılıǵına, bilim menen tárbiyanıń birligine mudamı turaqlı túrde dıqqat awdariwımız kerek boladı. Hár bir sabaqta

didaktikalıq principlerdi durıs qollanıw menen birge, onda oqıwshılardıń kónlikpesi menen iskerligine erise biliwimiz shárt. Bul waziypanı iske asırıw ushın muǵallimniń sabaqqa hár tárepleme puqta tayarlıǵı talap etiletuǵını turǵan gáp. Onıń ushın aldın ala túsinđiriwge tiyisli bolǵan materiallardıń kólemin hám mazmunın anıqlap, ondaǵı eń áhmiyetli orındı belgilep alıw menen sol úyreniwge tiyisli teoriyalıq materialdıń sabaqtıń qaysı túri negizinde ótiletuǵının, onda oqıtıwdıń usılları menen ádisleriniń qanday túrin qollanıw nátiyje beretuǵınlıǵıń jobalastırıp alıwımız zárúr. Ekinshiden, sabaqta qanday kórsetpeli qurallardan paydalaniw kerekligin hám oqıwshılar menen islenetuǵın jumıs túrlerin anıq belgilep alıw menen qatar, belgilengen 45 minut waqıttı sabaqtıń qurılısına qaray júdá durıs bólistiriwimiz lazım.

Qaraqalpaq tilin oqıtıwdıń mazmunın jetilistiriwdiń eń áhmiyetli bólegi sabaqta jańa materialdı túsinđiriwdı durıs shólkemlestiriw menen birge, onı oqıwshılardıń sanalı túrde hár tárepleme ózlestirip alıwına erisiw. Sonıń ushın da muǵallimniń jańa materialdı bayanlawı, mísallardı tallap túsinđiriwi júdá anıq, ıqsham hám tujırımlı bolıwı tiyis. Álbette, bul ushın, birinshiden, muǵallim sabaqqa tayarlanganda mektep programmasın hám sabaqlıqta berilgen materiallardı tereń úyreniw menen ǵana sheklenip qoymastan, oğan baylanıslı qosımsha ilimiý-metodikalıq hám pedagogikalıq ádebiyatlar menen qollanbalardı oqıp shıǵıp, onda bayanlanılgan ilim jetiskenliklerin sabaqqa engiziwi shárt.

Ekinshiden, bayanlanıwǵa tiyisli teoriyalıq materiallarga baylanıslı tańlap alıngan mísallar oqıwshılardıń bilim dárejesi menen ózgesheligine sáykes keliwi, onıń ádebiy til normalarına juwap beriwi hám ol oqıwshılardıń iskerlik uqıplılıǵıń arttırıwı lazım.

Úshinshiden, oqıwshılarǵa qanday bir teoriyalıq material túsinđirilmesin, oğan baylanıslı keltirilgen mísallar, yaǵníy jeke sózler menen gápler, tekstler, kórkem ádebiyattan alıngan hár qanday úzindiler, naqıl-maqallar menen qosıqlar,

jumbaqlar menen jańıltashlar ótiliwge tiyisli temanıń mazmunına tolıq juwap beriwi hám onıń menen belgili bir tutas mazmunǵa iye bolıwı shárt, sonıń menen birge bul misallardıń ilim menen texnikaniń, sanaat penen awıl xojalıǵınıń jetiskenliklerine tiykarlanıwı, nátiyjede ol oqıwshılarǵa teoriyalıq bilim beriwe ǵana arnalıp qoymastan, olardıń sanalı miynet etiwge bolǵan súyispenshılıgin payda etiwi, dúnyaǵa haqıyqıy kóz-qarasın qáliplestiriwi, Watandı súyiw ideyasın boldırıwı, olarda adamgershilik, doslıq qásiyetlerdi bekkem ornatıwı dárkar.

Tórtinshiden, qaraqalpaq tili kursınıń qálegen bólimi boyınsha úyreniwge tiyisli hár qanday teoriyalıq material tilge baylanıslı alıńǵan misallar menen túsiniklerdi hár tárepleme tallaw jasaw arqalı túsindiriliwi lazımń hám bul boyınsha beriletugın aniqlamalar menen qaǵıydarlar sol tallanǵan misallardıń juwmaǵınan keltirilip shıǵarılıwı kerek.

Ana tili boyınsha bilimniń maqseti mınalardan ibarat desek boladı: ana tili shınıǵıwları oqıwshıllarda dóretiwshilik, erkin pikirlew, dóretiwshilik pikirdi sóylew sharayatına say ráwıshte awızeki, jazba túrde durıs bayanlaw kónlikpelerin qáliplestiriw hám rawajlandırıwǵa baǵdarlanıwı shárt.

Ulıwma orta mektepte ana tiline 510 saat ajıratılǵan.

Klaslar	V	VI	VII	VIII	IX	Barlıǵı
Háptelik oqıw saati	5	4	2	2	2	15
Jıllıq oqıw saati	170	136	68	68	68	510

Sabaqlıq qansha jaqsı jazılǵan menen olardaǵı ilim dúrdanaların oqıwshı jetkere almasa yamasa oqıtıwshı tayar bolmasa, jetiskenlikke erise almaydı. Oqıtıwshı oqıtıwdan oqıwdı úyretiwge, bilim beriwden bilimdi óz betinshe

iyelewine kómeklesiwi kerek. Ol oqıwshını zárúrlik payda etiwden jaǵday tuwdırıwǵa, onnan juwarkershilik seziwge baǵdarlawı kerek. Dúnya júzi boyınsha bilimlendiriw tájiriybelerin úyrengenimizde bilimlendiriw procesi modeli bilim alıwshılarda tómendegilerdi qáliplestiriwge qaratılǵan:

- hár bir oqıwshı oqıw sheberligin (kónlikpeler);
- axborotlardan (jańa maǵlıwmatlardan) óz betinshe paydalana alıw qábiletlerin;
- oqıw mashqalaların dóretiwshilik, górezsiz sheshiw;
- bilim alıwshılarda shólkemlestiriwshilik, isbilemen-lik kónlikpelerin qáliplestiredi.

Bilimlendiriwdiń jaqsı nátiyje beriwi, eń dáslep oqıtıwshı hám oqıwshılardıń óz-ara múnásibetine, qollanılatuǵın bilim beriw usılları texnologiyalarǵa baylanıslılıǵın hár bir pedagog jaqsı biledi. Sonıń ushin bilim beriw sistemásında oqıtıwshı hám oqıwshı birgelikte iskerlik kórsetiwge, óz-ara túsinisiwge, dóretiwshilik múnásibetlerge tiykarlangan pikir alısız hám dóretiwshilik penen jumıs islewge erisiwge umtılıwı kerek.

Oqıw procesinde qollanılatuǵın usıllar oqıtıwshı hám oqıwshı birgelikte bolatuǵın tálım-tárbiya maqsetlerin, oqıw wazıypaların sheshiwge qaratılǵan iskerlikti támiyinlewshi qurallar sistemasi dep esaplanıwı kerek.

Hár bir oqıwshıdan tómendegiler talap etiledi:

- maǵlıwmatlardı tez taba biliw;
- maǵlıwmatlardı tez iyeley alıw;
- maǵlıwmatlardı nátiyjeli túrde ámelde qollana alıw;
- maǵlıwmatlardı qádirley alıw.

Interaktiv oqıtıw - biliw iskerliginiń arnawlı forması. Ol anıq hám boljawlı maqsetke iye. Usınday maqsetlerdiń biri oqıw procesine qolaylı jaǵday jaratıw bolıp tabıladı. Sonda oqıwshı óziniń jetiskenligin, intellektual dárejesin sezinedi.

Bilim alıw waqtındaǵı oqıwshılardıń birgeliktegi iskerligi, oqıw materialların ózlestiriwi hár bir adam óz jeke úlesin qosatuǵının, bilim hám pikir almasıwın kórsetedi.

Shaqırıq – pikirlew – oylaw bólimlerinde bir neshe onlaǵan usıllar, sonıń ishinde interaktiv usıllar bar:

1. Shaqırıq: mashqalalı sorawlar, oylanıń (jup-juptan bóliniń), aqılıy hújim, klaster, erkin xat hám t.b.

2. Mazmunǵa sáykes pikirlew: avtorgá soraw, bilemen, bilmekshimen, bildim, eki tárepli kúndelik, jargı, insert kestesi, pikir talası, mashqalalı jaǵdaylar hám mashqalalı máseleler, esse hám t.b.

3. Oylaw: sinkveyn, jargı-2, úsh basqıshlı intervyyu, maǵan sońgi sóz beriń hám t.b.

I BAP. AQÍLÍY HÚJIM METODÍ TIYKARÍNDA LEKSIKALÍQ STILISTIKANÍN ÚYRENILIWI

Oqıw maǵlıwmatların túsiniw, bilimlerdi bekkemlewge xızmet etetuǵın ózlestiriw procesin támiyinleytuǵın usıllar: lekciya, gúrriń, túsindiriw; kórsetpelilik, illyustraciya, video usılı. Oqıw maǵlıwmatların ózlestiriw, sińdiriw, bekkemlewge xızmet etetuǵın reproduktiv (aktivlikti shólkemlestiriw) oqıtıwshınıń tikkeley basshılıǵında oqıwshılardı iske salıw usılları: - kitap penen islesiw; - laboratoriya jumısları; shınıǵıwlar. Bilimlendiriwge talqılaw hám rawajlandırıwshı xarakter beriwshi, oqıwshılardıń ónimli iskerligin támiyinlewge xızmet etetuǵın usıllar: - oqıw sáwbeti;

- kóphilik penen sáwbet;
- pikir tartısı (diskussiya);
- aqılıy hújim;
- isbilemenlik yaki rolli oyınlar;

Oqıw mashqalaların túsiniw, dodalaw, óz betinshe bilim alıwdı arttırwǵa xızmet etetuǵın usıllar:

- mashqalalı tapsırmalar usılı; - jeke ámeliy usıllar.

45 minutqa esaplanǵan sabaqtıń ulıwmalastırılgan rejesi

Waqıt	Sabaq basqıshları	Dárekler
5	<p>1. Kirisiw bólimi: Oqıwshılardıń ruwxın kóteriw. Aldıńǵı sabaq penen baylanıstırıw. Taza temanı tanıstırıw. Maqsetin túsindiriw.</p>	
30	<p>2. Sabaq rawajlanıwı: Sabaqtıń tiykarǵı bólimi. Bilgennen bilmegenge.</p>	

	<p>Jańa bilim, kónlikpe payda etiw. Oqıwshilarǵa kómeklesiw hám tuwrı baǵdar beriw. Oqıwshilar jańa túsinik yamasa kónlikpeni ámelde sınaydı.</p>	
10	<p>3. Juwmaqlawshı bólím: Alıngan bilimlerdi ámelge asırıwǵa járdemlesiw. Sabaqqa baha beriw. Sorawlar. Úyge tapsırma.</p>	

Sabaq jobasin tómendegishe basqıshlarga ajiratıp, waqıt ólshemin belgilew múmkin

1	Sabaq basqıshları	Waqıt
	Shólkemlestiriw	2 minut
	Úyrenilgen temanı soraw	10 minut
	«Aqılıy hújim»	6 minut
	Toparlarda jumıs	10 minut
	Topar jumıslarınıń juwmaqları	12 minut
	Sabaqtı juwmaqlastırıw	3 minut
	Úyge tapsırma	2 minut

Texnologiyalıq karta

Tema:		
Maqseti, wazıypaları		
Sabaqtıń mazmuni		
Sabaqtı shólkemlestiriw	Usıl/texnologiya, forma, qural, bahalaw	
Kútiletuǵın nátiyje	Oqıtıwshı	Oqıwshı
Kelesi jumıs rejesi		

Túsinik hám úlgi ushın:

Forma: lekciya, awızeki, oyın, sáwbet, kishi topar.

Qural: tarqatpa material, stend, sxema.

Bahalaw: ózin-ózi bahalaw; xoshametlew.

Kútiletuǵın nátiyje: jańalıq, tájiriybe, kónlikpe alıw.

Oqıtıwshı házirgi dáwirde qollanılıp atırǵan usıl hám texnologiyalardan óz múmkinshiligenin kelip shıǵa otırıp paydalanıwı múmkin. Hár qanday jaǵdayda da sabaq ótiw boyınsha dúzilgen kesteler, sızılmalar, shınıǵıwlar, kespe qaǵazlar, test sorawları boyınsha variantlar – bárın aqılıy hújim usılı basqaradı.

«Aqılıy hújim» («Breynshtorming», «Mozgovoy shturm») usılı

Bul usıldın avtorı amerikalı psixolog A.Osborn. Bul usıl 40-jılları ilimge kiritilgen. «Aqılıy hújim» - oylap tabıw sheshimlerdin hám jańa ideyalardı izlewdiń kollektivlik usılı bolıp tabıladı. Bul usıldıń baslı ózgesheligi ondaǵı qatnasıwshılardı *sıñshıllarǵa* hám *generatorlarǵa* bóliwden, sonday-aq, pikirlerdin generaciya hám kritika processin waqıt ishinde bóliwden ibarat. Sonıń menen birge, «Aqılıy hújim» bir qatar qaǵıydalardı orınlawdı talap etedi:

- Usınıs etiletuǵın pikirlerdi sínǵa túsiriw hámde básekelesiw menen talqılaw qadaǵan etiledi;
- Qálegen pikirler, sonıń ishinde fantastikalıq ideyalar hám xoshametlenedı. Jaman pikir-ideyalar joq;
- Ózge basqa pikirlerdi, ideyalardı rawajlandırıw, jetilistiriw hám kombinaciyalaw xoshametlenedı;
- Pikirlerdi qıska etip bayanlaw kerek, pikirlerdiń estafetasın úzbew tiyis;
- Baslı maqset-múmkinshiliǵı barınsha ideyalardı hám pikirlerdi kóp etip alıw.

«Aqılıy hújim»di ótkeriwdegi tiykargı shártleri bul psixologiyalıq inerciya hám sínǵa túsiwden, jeke pikirin aytıwǵa qorqıwdı joq etiw ushın qolaylı

sharayatlardı jaratıw. «Aqılıy hújim» oqıtıwdıń ogada hár tárepleme hám unamlı usıl bolıp esaplanadı. Onda ápiwayı bir kórinisi hámmege belgili bolǵan «Zakovat», «Что? Где? Когда?» hám de «Oylan, izlen, tap» intellektual oyınları óz sáwleleniwin tapqan. Qaraqalpaq tilin oqıtıwda «Aqılıy hújim» usılıniń hár qıylı kórinisleri keńnen qollanıladı.

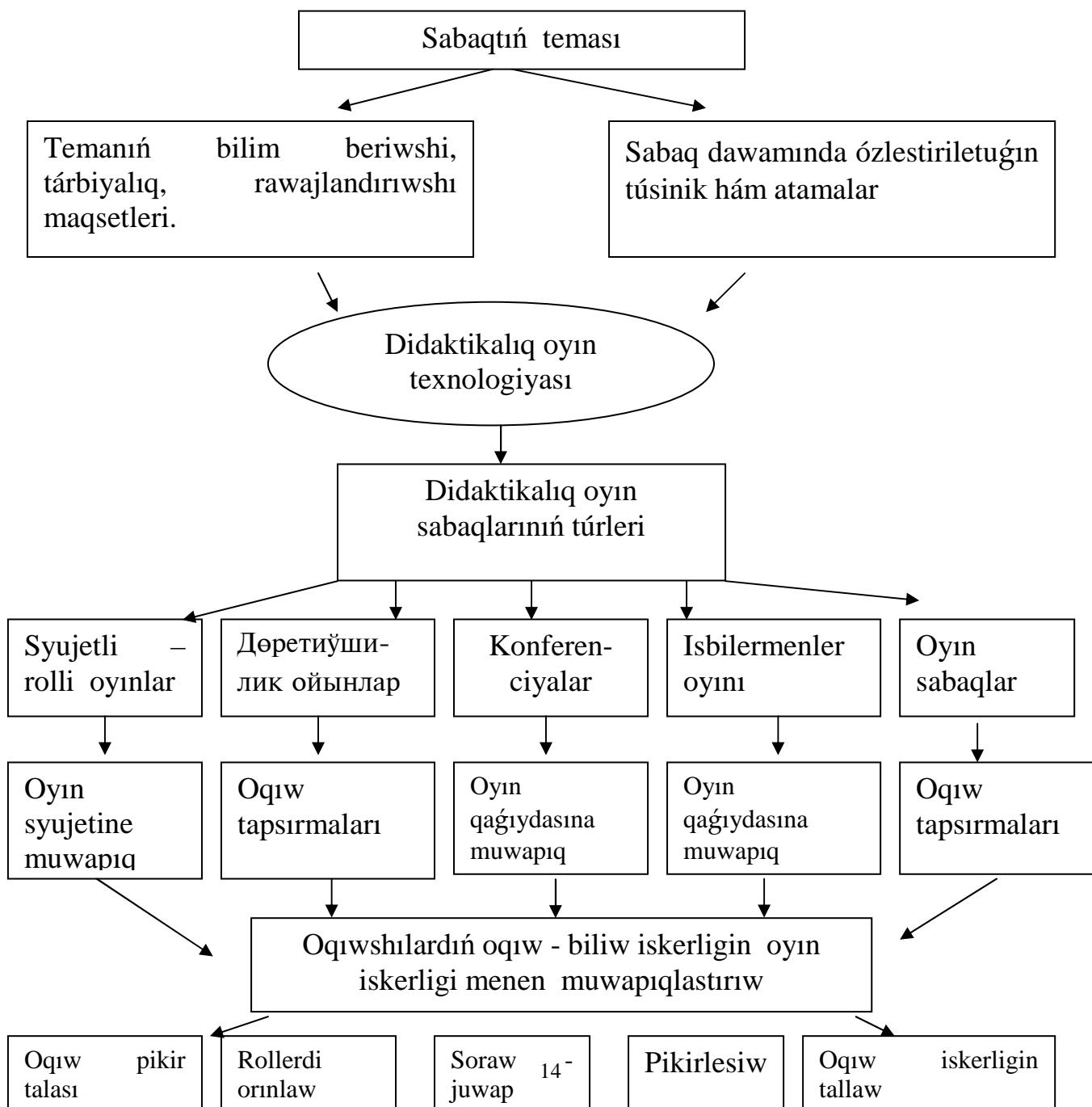
Biziń pitkeriw qánigelik jumısımızdıń tiykarǵı maqseti de qaraqalpaq tilin oqıtıwda Interaktiv metodlar hám olardıń áhmiyetin, sonday-aq aldińǵı pedagogikalıq texnologiyalar tiykarında hár qıylı usıllardan, kórgizbeli qurallardan, slaydlardan paydalaniw nátiyjesinde úyretiw hám oqıwshınıń yadında uzaq saqlaw, olardan maman qánigelerdi tayarlaw bolıp tabıladı. Sonlıqtan sabaǵımızda «Aqılıy hújim» usılı arqalı júzege keletugın «Didaktikalıq oyın texnologiyasınıń modeli», «Isbilemenlik usılıniń texnologiyalıq kartası», «Konferenciya sabaqları»n paydalaniwdı maqset ettik. Sabaq ótiw barısında bunday usıllardan paydalaniwdıń nátiyjesi joqarı boladı.

«Aqılıy hújim» metodınıń texnologiyalıq kartası

Iskerlik basqıshları	Oqıtıwshı iskerligi	Oqıwshı iskerligi
1. Tayarlaw basqıshı	Temanı anıqlaydı, maqset, nátiyjelerdi bahalaw haqqında	
2. Pikir alısıwǵa kiriw basqıshı	Temanıń maqset, nátiyje hám bahalaw normasın daǵaza etedi. Miyge hújim usılı maqsetti ámelge asırıw quralı ekenin tú sindiredi.	
3. Pikirlerdi kirgiziw basqıshı	Pikirlerdi magnitofon, video, qaǵazǵa, taxtaǵa jazıp alıwdı shólkemlestiredi.	Mashqalanı sheshiw boyınsha pikir hám usınıslar haqqında sáwbet júrgizedi.
4. Tallaw	Bahalaw normasının kelip shıǵıp, algá	Bildirilgen pikirlerdi,

basqıshı	qoyılǵan pikirlerdi tallawdı shólkemlestiredi.	usınıslardı topar bolıp tallaydı.Maqsetke muwapiqların anıqlaydı.
5. Juwmaq jasaw, tallaw hám bahalaw basqıshı.	Oqıwshilar tárepinen ámelge asırılǵan iskerlikke juwmaq jasaydı, tallaw isleydi, bahalaydı.	Óz-ózine baha beriwi múmkin.

Didaktika –aqıldı rawajlandıradı, omıń texnologiyalıq modeli

Ózin - ózi, óz – ara hám oqıtıwshı qadaǵalawı

Alingán nátiyjege muwapiq óz betinshe hám
dóretiwshilik tapsırmaların beriw

1. Didaktikalıq maqset oqıwshılar aldına oqıw waziyapı kórinisinde
qoyıladı.
Keri baylanıs, nátiyjeni tallaw, tiyisli ózderisler
kiritiw

2. Oqıw iskerligi oyin iskerligi qaǵıydalarına boysınadı.
3. Oyin quralı sıpatında oqıw materiallarının paydalanoıladı.
4. Oqıw iskerligine didaktikalıq waziyapanı oyıngá aynaldırılǵan jarıs elementin kirgiziw.

5. Didaktikalıq waziyapanı nátiyjeli orınlaw oyın nátiyjesi menen baylanısadı.
Isbilermenler oyınıni ózine tán ózgeshelikleri.

Isbilermenlik oyını qatnasiwshılarına oyın usınıs etiledi. Onda bayanlangan turmışlıq waqıya boyınsha, qatnasiwshılardıń aldına iskerliktiń bir ulıwma maqseti qoyıladı: bul da bolsa usınılǵan máseleni sheshiw.

Usınıń menen bir waqıtta hár bir qatnasiwshı jeke rolli maqsetti orınlawı kerek. Sonıń ushın, sheshimdi islep shıǵıw procesi individual - toparlı xarakterge iye: hár bir qatnasiwshı dáslep óziniń rolli maqsetine muwapiq qarar qabil etedi, keyin topar menen keńesedi. Usı jeke rolli maqsettiń orınlaniwı barlıq topar ağzalarınıń nátiyjelerine baylanıslı. Isbilermenler oyını dawamında mashqalanı sheshiw bir neshe basqıshta boladı (2-3 minuttan 10 minutqa shekem oyın dawamında).

Qatnasiwshılardıń iskerligin bahalaw juwmaǵı aralıqtaǵı kórsetkishler boyınsha ámelge asırıladı:

- aralıq bahalaw oyını dawamında oqıwshılar iskerligine tásir kórsetiw, aldına qoyǵan waziyalardı óz betinshe ámelge asırıw imkanın beredi;
- juwmaqlawshı bahalar oqıwshılardıń shólkemlestiriwshi iskerligi hám olar tárepinen oyınnıń rolli maqsetleriniń orınlaniwı esabınan alındı.

Konferenciya sabaqları - «Aqılıy hújim» usılıniń kórinisi

Konferenciya sabaqları oqıwshılardıń biliw iskerligin aktivlestiriwde, Ilimiy dýnya qarasın keńeytiwde, olardı qosımsha hám jergilikli materiallar menen tanıstırıwda, Ilimiy, Ilimiy- kópshilik ádebiyatlar menen óz betinshe islew kónlikpe hám qániygeligin rawajlandırıwda, jaslardı óz betinshe jasawǵa tayarlawda, sanalı túrde kásip tańlawında úlken áhmiyetke iye bolǵan «Aqılıy hújim» usılıniń kórinisi.

Oqıtıwshı konferenciya sabaǵın ótiwden aldın sabaq teması, maqseti hám wazıypaların anıq belgilep alıp sol temaǵa tiyisli qosımsha Ilimiy, Ilimiy-kópshilik ádebiyatlarıń kózden keshiredi. Sabaqtı ótkeriwden 10 kún aldın sabaq teması daǵazalanıp, oǵan tayarlıq kóriw ushın ádebiyatlar usınıs etiledi.

Daǵazalanǵan didaktikalıq oyın sabaǵında «Ilimpazlar» rolin tańlaw, temanı hár tárepleme qamtıw, hár bir oqıwshınıń qızıǵıwı hám qábiletine bola lekciya tayarlaw oqıwshılardıń ıqtıyarında boladı. Sabaqqa tayarlıq dáwirinde oqıtıwshı tárepinen xoshametlewdiń ústemliği hám jeńiske jollawshı oqıtıwshınıń sóylew mádeniyatı, óz-ara járdemi oqıwshılardıń sabaqqa qızǵın tayarlıq kóriwiniń áhmiyetli quralı sanaladı. «Aqılıy hújim» usılıniń tiykarında Ilimiy konferenciya sabaǵın tómendegishe ótkeriw usınıs etiledi.

I. Oqıtıwshınıń kiris sózi. Bunda oqıtıwshı sabaq teması, maqseti hám wazıypaları, tiyisli rollerdi orınlawshı «Ilimpazlar» menen tanıstırıdı.

II. Ilimiy lekciyalardı tıńlaw «Ilimpazlar» teması boyınsha tayarlaǵan lekciyaların kórsetpeli qurallar tiykarında bayanlaydı.

III. Lekciyalardı talqılaw. Bunda «Ilimpazlar» hám klasstaǵı basqa oqıwshılar ortasında tema boyınsha pikir alısır ótkeriledi.

IV. Ilimiy konferenciya juwmaǵı. Oqıtıwshı tema boyınsha eń áhmiyetli túsinik hám ideyalardı kórsetip, juwmaqlaydı.

V. Oqıwshılardı bahalaw. Sabaqta aktiv qatnasqan oqıwshılar xoshametlenedi hám reyting boyınsha bahalanadı.

VI. Úyge tapsırma beriw.

VII. Sabaqqa ulıwma juwmaq jasaw.

Mekteplerde onıñshı klass oqıwshıları ushın arnalǵan sabaqlıqtıń bastan aqırına shekem stilistika haqqında sóz etiledi. Stilistika oqıwshılardı hár qıylı stil úlgileri menen tanıstırıdı, sóz ustalarınıń sheberliklerin analizlew, qaraqalpaq tiliniń ózine tán bolǵan stilistikaliq quralların durıs tańlap alıw, ayırım tekstlerdi leksikalıq hám grammaṭikalıq jaqtan dúzetiw, geypara tekstlerdegi stilistikaliq qátelerdi durıslaw hám t.b máselelerdi óz ishine qamtiydi.

Qaraqalpaq tiliniń stilistikası fonetika, leksikologiya, frazeologiya jáne de grammaṭika menen tikkeley baylanıslı oqıtılıdı. Stilistika pániniń negizgi maqseti stil turlerin, sonday-aq tildiń kórkemlew quralların, awızeki hám jazba stilde qollanılıwın keń túrde úyretedi.

Stilistika funkcional stilistikani teoriyalıq jaqtan úyreniwdiń tiykarında til quralların hár bir konkret jaǵdayǵa baylanıslı paydalaniwdıń usıl hám formaların úyretedi¹. Sonlıqtan ol til iliminiń barlıq tarawları menen tıǵız baylanısta boladı. Házirgi qaraqalpaq ádebiy tiliniń leksikologiyası hám grammaṭikası boyınsha alıńǵan teoriyalıq pikirler til quralların stilistikaliq jaqtan sıpatlaw ushın ulıwma tiykar boladı.

Leksikalıq stilistikada pikirdi kórkem hám tolıq etip bildiriw ushın sózlerdi durıs tańlaw, sózdiń hár qıylı kategoriyalarınan, atap aytqanda arxaizm, neologism, dialektlik hám kásiplik leksika, basqa tillerden kirgen sózlerden paydalaniw, leksikalıq hám frazeologiyaliq sinonimlerdi durıs qollanıw hám t.b máseleler bayanlaydı. Til óziniń jámiyyette atqaratuǵın xızmetine qaray bir neshe funkcional stillerge bólinedi². Hár bir stil óziniń xızmetine hám mazmunına sáykes til quralların tańlap qollanadı. Máselen, Ilimiy stil ádebiy til normalarına sáykes bolǵan til qurallarınan paydalananı, rásmiy isler stili júdá turaqlı, óziniń belgili janrı, leksikası, frazeologiyası hám sintaksislik toparına iye, ol xabarlaw

¹www.skopus.com. Калабина С.И. Практикум по курсу «Введение в языкознание». М., 1985

mazmunında jazıladı, anıq maǵlıwmat beriw ushın qollanıladı, Publisistikaliqstil jámiyettegi siyasiy-ideologiyalıq qatnaslardı bildiriw ushın xızmet etedi, kórkem ádebiyat stili kórkem shıǵarmada ádebiy tildiń normasına sáykes sóz hám formalar menen birge dialektizm勒, professionalizm勒, terminler hám jargonlar da qollanıladı.

Biziń pitkeriw qánigelik jumısımızda leksikalıq stilistikanı «Aqılıy hújim» tiykarında oqtıw bolǵanlıqtan, sonlıqtan biz leksikalıq stilistikada haqqında keńirek bayanlawdı maqul kórdik.

Leksikalıq stilistika sóz, onıń awıspalı mánileri, sinonim, omonim, antonimlerdiń, neologizm hám arxaizmlerdiń, frazeologizlerdiń tilde qollanılıw ózgeshelıqlerin úyrenedi.

Sóz tańlaw - tildegi hár bir sóz óz mánisine sáykes hám stillik jaqtan úylesip qollanılıwı kerek. Qálegen sóz óziniń mánisine, stillik ózgeshelıqlerine, ekspressivlıq hám emocionallıq boyawlarına, sonday-aq grammatikalıq ózgeshelıqlerine iye boladı. Sózlerdi tańlap qollanıw usılları haqqında A.Bekbergenov tómendegilerdi atap kórsetedı:

1. Sóz óz mánisine sáykes tańlap alıńǵan bolıwı kerek.
2. Hár sóz gápte óziniń tiyisli ornında qollanılıwı shárt, bolmasa ol túsiniksiz boladı yamasa onıń mánisi burmalanadı, yaǵníy ol eki túrli máni anlatıwı múmkin.

Mısalı: 1. Ol keyin ákelgen quwırılǵan ógizdiń miyin eki jalmap bir jutsa da, mazasın sezbedi. (O.Abdiraxmanov).

Bul gápte quwırılǵan ne: ógiz be yamasa miyi me? Bul anıq emes.

3. Túbirles yamasa mánileri biri-birine sinonim, jaqın sózlerdi qalay bolsa, solay dizbeklestirip (tek geyde belgili bir stillik maqsette bolmasa) qollana beriwge de bolmaydı, sebebi bul jaǵdayda sóylewdiń kórkemligi tómenleydi.

4. Sózdi, onıń formasın stillik maqsette durıs qollanıw kerek. Mısalı, qaraqalpaq tilindegi *-iwda-iwde* formalı házirgi máhál feylleri kóbinese kitabıy tilde, gazeta-

---

² www.skopus.com. Широков О.С. Языковедение. Введение в науку о языках. М., Добросвет, 2003

publicistikaliq stilde ónimlirek qollanıladı: Mısalı: «Men ele chay ishiwdemen» (O.Xojaniyazov) degen gápte bul formanıń qollanılıwın stillik jaqtan durıs dewge bolmaydı, onıń orına «Men ele chay iship otırman» dep aytıw durıs bolar edi.

5. Sózdin grammaticalıq formaları da durıs tanlap alıńǵan bolıwı kerek. Mısaltar: gıyasti *otırtp*, klastı tınıshlandırǵan waqıtta, maǵan ... oy sap ete qaldı (Ó.Xojaniyazov).

Sonday-aq bir stilge tán sózlerdi basqa stillerde qollanıwdıń da ózgeshelikleri boladı.

Bir stilge tán bolǵan, yaǵníy stillik boyawı bar sózler ekinshi stilde geyde tek satıralıq planda paydalanılıwı múmkin. Mısaltar: - Hayal,- dedi Danabay hár bir sózin salmaqlap, - shańaraq degen úlken mámlekettiń baslangısh forması, yaǵníy kishigirimlew mámleket. Paraxat birge jasaw ushın hár mámlekettiń tolıq górezsizligi támiyinleniwi shárt. Sonlıqtan da bizin shańaraǵımızǵa ekonomikalıq jardem perdesi astında ishki hám sırtqı siyasatımızǵa tásırın tiygizip otırǵan siziń tórkinińiz benen diplomatiyalıq qatnastı úziwdi usınaman.

Sózlerdiń kóp mánılıginiń stilistikaliq qollanılıwı - sóylew órisimizdi keńeytiwde áhmiyetli rol atqaratugıń sózlerdiń kóp mánılıgi boladı. Yaǵníy sózlerdiń kóp mánılıgi (polisemiya) dep te júrgiziledi. Ol grektiń polu hám sema degen eki sózinen kelip shıqqan yaǵníy kóp hám belgi degendi ańlatadı.

Kóp mánili sózlerdiń anıq mánisi tek ózi qollanılǵan kontekst arqalı óana aniqlanadı. Hár qanday kóp mánili sózdiń mánileri onıń dáslepki, tiykargı mánisi menen baylanıshı bolıp keledi. Máselen, bas - adamnıń belgili múshesi. Ol adam denesiniń eń joqarısında jaylasqan ağza. Tiykargı máni bastıń nátiyjesinde awısıw usılı arqalı kóp mánili sózler jasaladı. Sh. Ábdinajimov «Бердак шығармаларының тили» atamasındaǵı miynetinde «bas» sóziniń 20 mánide awısıwın kórsetedi.

1.1.Omonim, sinonim hám antonimlerdi aqılıq hújim metodu tiykarında oqıtıw

Omonimlerdiń stilistikaliq qollanılıwı. Seslik quramı boyınsha birdey, al mánileri boyınsha bir-birinen pútkilley basqasha sózler tilde omonimlerdi quraydı, yaǵníy **omonim-[gr. *homog-*bir qıylı++ gr. *onoma, onyma* –ism, at, atama]–**

sırtqı forması birdey, mánileri hár qıylı sózler. Mísalı: kók-aspan, kók- keregeniń kógi, kók-reń. 2. kiy-billiard oynaytuǵın ásbap, kiy- feyil sóz.

Olar tildiń tariyxıy rawajlanıwınıń dawamında payda bolǵan leksikalıq birliklerden ibarat. Kórkem ádebiy tildiń leksikasında sóz sheberleri omonimlerden paydalanaǵdı. Bunday omonimlik qubılıs arqalı payda bolǵan leksikalıq mánilerdi kórkem shıǵarmalarda kóplep ushıratıwǵa boladı.

Sinonimlerdiń stilistikaliq xızmeti. Sinonim -[gr.synonyms-birdey]- mánisi birdey, al aytılıwı hám jazılıwı hár qıylı sózler, yaǵníy bir sóz shaqabına jatatuǵın hám mánisi boyınsha jaqın sózler. Mísalı: 1. tez, jildam, demde, shaqqan. 2. Suliw, sımbatlı, kelisken, ajarlı, kelbetli. Hár qanday shıǵarmada sinonimlerdiń sıńarların óz ornında taba bilip qollanıw oy-pikirimizdi obrazlı etip jetkeriwde úlken áhmiyetke iye. Sinonimlerdi ornında qollana biliwdiń áhmiyetliliği sonda, hátteki gápte aytılayın degen oy dógeregine toplanǵan mániles sózlerdiń qatar kelip qollanılıwı da bilinbey, kerisinshe talap etilip turǵanday bolıp kórinedi.

Sinonimler mánisine hám qollanıw ózgesheliklerine qaray **ideografiyalıq** (yamasa semantikaliq) hám **stalistikaliq** bolıp ekige bólinedi.

Ideografiyalıq sinonimler neytral sózler bolıp, biri birinen tek ózleriniń tiykarǵı mánisiniń ottenokları arqalı ózgeshelenedi. Olar biriniń ornına ekinshisi qollanıla beredi, al eger bir gápte qatar qollanılǵanda, olar bir mánini, túsiniki keńirek anıqlap, birin biri tolıqtırıp keledi. Mísalı: **Qorlıq, azap-kórgen kúniń** (Berdaq).

Stalistikaliq sinonimler dep mánileri biri birine jaqın, birdey, biraq stillik boyawları hár qıylı sózlerge aytıladı.

Antonimlerdiń stilistikaliq xızmeti. Antonim-[gr. *anti-* qarsı+ gr. *onoma, onyma –ism, at, atama*]- mánisi jaǵınan bir-birne qarama-qarsı sózler, atamalar. Mísalı: payda-zıyan, az-kóp, uzın-qısqa, ólpeń-qattı, issı-suwiq, ígal-qurǵaq, kelket, jılaw-kúliw, áluwaz-kúshli, álpayım-menmen, ashıw-kómiw, kórisiw-

xoshlasıw hám t.b. Antonimlerdegi qarama-qarsılıq, kontrastlıq máni xalıq awızeki dóretpelerinde kóp ushırasadı. Mısallar:

1. **Kópke** juwırǵan **azdan** bos qaladı.
2. Bir **bar** eken, bir **joq** eken,
Ash eken de **toq** eken.

Geypara sózler jekke turǵanda bir-biri menen antonim bolmasa da, ayırım kontekstlerde qarama-qarsı qoyılıp antonimlik xızmette keledi. Bunday antonimlerge kontekstlik antonimler delinedi. Mısallar:

Sırtı **aq** ta, ishi tolı **kir** eken (*Omar*)

Juplasıp kelgen antonimler ulıwmalastırıw mánisine iye boladı. Mısalı:

Tolqınlarday **oylı-biyikler**,

Shapqılasar qulan-kiyikler (T. Jumamuratov).

Antonimlerdi stilistikaliq jaqtan qollanıwdıń deregi, olardıń semantikaliq tábiyatına baylanıslı boladı. Ayrıqsha antonimlerdiń stilistikaliq konstrukciyalarda qollanıwına qarasaq, olar óz-ara qarama-qarsı qoyılıp ógana qoymay, kúsheytiw, tolıqtırıw, anıqlaw, ulıwmalastırıw, is-háreket hám jaǵdaylardıń úzliksizligin, olardıń almasıwın iske asıradı³

Biz pitkeriw qánigelik jumısımızda omonim, sinonim hám antonimlerdi aqılıy hújim metodı tiykarında oqıtıw ushın shınıǵıw jumısların islep shıqqanbız hám olardıń oqıwshılardıń aqılına, oyına óz tásirin tiygizedi degen pikirdemiz.

1-Shınıǵıw. Berilgen mısallardaǵı omonimlerdi tabıń hám tuwra mánisin túsındırıń.

Variant 1

1. Tawlardan tas jonıp, artıp túyege,
Ákeldi de dúzge saldı kóp saray.
2. Kúshlisi ázzisin iyterip taslap
Suwlılar suwsızǵa shıq tamızbadı. (I. Yusupov «Dala ármanları»)
3. -Tawdıń qara tası jilaysan nege?
Kim seni ıdırottı,kim qapa qıldır?

³ Sh.Xojanov. Qaraqalpaq tilindegi antonimiya qubılısı. Nókis: Bilim, 2017,103-b.

-Tas bawır adamlar jańa bul jerde
Birewdi ayamay tas penen urdi. (I. Yusupov)
Variant 2

1. Oylay bilmegenler qayaqtan bilsin,
Jantaqtıń júz qulash tamır ekenin. (I. Yusupov «Dala ármanları»).
2. Ótkir kún nurına qaymıp pay qarap
Keler kóksin kerip, júzi jadıra
3. Saxnada kóringen minsiz sulıwday
Kókte júzip barar shala tolǵan ay. (I. Yusupov «Hayal júregi»).

Variant 3

1. Degen –aq muń eken, otlı samal gúwlep,
Qayqayıp kárwanniń tústi izine.
2. Adam sonda ózin túsine basladı
Suwlığa suwsızdıń kegin qozǵadı. (I. Yusupov. «Dala ármanları»)
3. Sabaqtan shıqtıq biz tús awǵan máhál
hám tez awqatlanıp jataqxanadan.
4. Sol geziń tınıshlıq bermes túsimde
Ásirese sıyqırlaw dawısıń seniń. (I. Yusupov «Aktrisanıń ıǵbalı »)

Variant 4

1. Shıq bermes Shıǵabay - dúnyaxor ǵarrı
Ne tapsa, hámmesin qarımǵa basıp
2. Biri baslap ekinshisi qoshladı,
Shıqtı eki bilgish ústirt bozına. (I. Yusupov. «Dala ármanları»).
3. Máwrit shıq tamshısı jaynar bul nurda
Quyash mıń qubılıp oynar bul nurda. (I. Yusupov. «Aktrisanıń ıǵbalı »)

Variant 5

1. Jazda Ańızaqqa,qısta Boranǵa
Qorittı dalanı – kómiktiń ústin
2. Sol sáwleni alsam kóz janarınan,-
Bolǵanı der boran tawın jazdırımay
3. Gigant gazoprovod trubalarınan
Jazıw kórinedi: « Buxara –Ural». (I. Yusupov. «Dala ármanları»)

2-Shınıǵıw. Berilgen sinonimlerdiń dominantasın belgileń

1. Awırıw, nawqas, sırqaw, sırqas, biytap, háste, kesel.
2. Bólekleniw, ayırlıw, ońashalaniw, jekkeleniw, shetlew, daralaniw.

3. Geshshe, miylan, esawan, awısh, shaymiy, kókmiy, miysiz.
4. Dińkesizlik, dimarsızlıq, kúshsizlik, qarıwsızlıq, hálsızlık.
5. Erlik, qıraqılıq, mártnıq, batırılıq, jawingerlik, algırılıq.
6. Ermeklew, mazaqlaw, dálkeklew, mísqıllaw, masqaralaw.
7. Júdá, kútá, dím, eń, ábden, oǵada, nayatiy, oǵırı, orasan.
8. Inabatlı, itibarlı, qádirli, isenimli, saldamlı, abıraylı, avtoritetli, bedelli.
9. Qushtarlanıw, qumarlanıw, qızıqsınıw, sıyınıw, súysınıw, qumartıw.
10. Olaq, salaq, shorqaq, sóleket, uqıpsız, ebeteysiz.
11. Rawajlandırıw, gúllendirıw, janlandırıw, háwijlendirıw, údetıw, ıǵallandırıw.
12. Rehimli, ǵamxorlı, qayırqomlı, miyrimli, miyrimanlı.
13. Sálemlesiw, amanlasıw, qol alısıw, kórisiw.
14. Tiliw, tesiw, sırgalaw, kesiw, belgilew, tamǵalaw.
15. Tutastırıw, baylanıstırıw, qosıw, jalǵaw.
16. Úlken, kekse, jasaǵan, egede, úlkiygen, kaywani.
17. Xojayınshılıq, basqarıwshılıq, ústemshilik, hákimshilik, biylewshilik, biyshilik.
18. Húmetlew, izzetlew, qádirlew, qásterlew, ádiwlew, álpeshlew, sıylaw.
19. Ilaysań, ǵalawıt, warra-warra, jánjel, oyqan, málel.
20. Irǵalıw, teńseliw, terbeliw, shayqalıw.

3- Shınıǵıw. Berilgen sózlerdiń sinonimlik qatarların tabıń.

Islaw..., ıqshamlaw...., ruwxlanıw..., sabır..., sebep..., sońǵı..., soqır..., tuńǵısh..., uyıtqıw..., erk..., húkim...

4-Shınıǵıw. Berilgen variantlardan antonimlerdi anıqlań hám qanday kórkemlew quralınıń xızmetinde qollanılǵanlıǵıń aytıp beriń.

Variant 1

1. Al deseń xosh bolar kewli mollań,
Ber deseń tárk eter hámirin allaniń (Naqıl).
  2. Aldap tursań ba, ya ras aytıp tursań ba, oyaǵın ishiń bilip tur.
- (I. Niyetullaev).
3. Uriş - ólige aza, tirige - tamasha, degen eken. (A. Bekimbetov).

Variant 2

1. Sózleri gá záhár, gá shiyrin sheker,
Nárse túsinbedim aytqanda shınnıń. (T. Mátmuratov).
2. Awǵan talǵanǵa kúledi. Jılaǵanniń aldınan ókirgen shıǵadı (Naqıl).
3. Meni joytıp otırarsań kúyinip,
Kirip kelsem qarar ediń súysinip. (K. Sultanov).

Variant 3

1. Baydín kóp malınıń ishinde, jarlıniń jalǵız malına ushpa tiyedi (Naqıl).
2. Men ústinen qalqıp alıp záhárin,
Oqıwshima palın ǵana beremen. (K. Raxmanov).
3. Sultan bolma ǵayrı elde,
Shopan bol tuwǵan jerínde. (Berdaq).

Variant 4

1. Qara taban, qara puqara,
Babam ǵaybar kisi bolǵan. (I. Yusupov)
2. Háy, zalım, reyimsiz jállat, hesh bolmasa anaw on kúnlik áljuwaz
náresteni ayańız (A.Bekimbetov).
3. Bir kún ǵam shegerseń, bir kún quwanısh (T.Mátmuratov).
4. Bul zamanlar bolıp otır álamat,
Kimge ǵamǵun, kimge shad bul zamanda. (Berdaq).

Variant 5

1. Aǵa begler bolmań qapa,
Súriń besh kún zawqı - sapa,

Shekken bolsań jábiri – japa (Berdaq).

2. Oynasa botası jeńedi, shıntlasa atası jeńedi (Naqıl).

3. Túrgel, eski jolda tek te sen qaldıń,

Tursań taza jolǵa alıp baraman. (I. Yusupov).

5- Shınıǵıw. Sorawlarǵa jazba túrde juwap jazıń.

1. Sózlerdi qalay tańlaymız?
2. Sózlerdiń kóp mániliginiń stilistikasın kalay anıqlaymız?
3. Ádebiy shıǵarmalarda omonimlerdi ne ushın qollanamız?
4. Paronimler degenimiz ne?
5. Sinonimlerdiń stilistikaliq xızmeti qanday?
6. Ádebiy shıǵarmalarda antonimlerdi ne ushın qollanamız?
7. Tildiń aktiv hám passiv sózlik quramındaǵı sózlerdiń stilistikaliq qásiyetleri kanday?
8. Til stillerinde basqa tillerden kirgen sózlerdiń stilistikaliq qollanılıw órisi qanday?
9. Emocional - ekspressivlik leksikaniń stilistikaliq qásiyetleri qanday?

II. BAP. AQÍLÍY HÚJIM METODÍ TIYKARÍNDA NAQÍL-MAQALLARDÍ HÁM FRAZEOLOGIZMLERDI OQÍTÍW

2.1. Aqılıy hújim metodı tiykarında frazeologizmkerdi oqıtıw

Frazeologiya-[gr. fhrasis - qáliplesken sóz, ańlatıw usılı, sóylew todası+ logos-ilim]. 1. Til iliminiń turaqlı sóz dizbeklerin izertleytuǵın tarawi. 2. Belgili bir tilge tán turaqlı sóz dizbekleriniń jıyıntıǵı.

Frazeologizmeler - óziniń quramındaǵı sózlerdiń mánisinen ózgeshe, awıspalı mánige iye bolǵan sóz dizbekleri. Frazeologizmlerge astarlı, ekspressivlik ótkirlik, jeke komponentleriniń turaqlılıǵı, sinonimler sáykesligi tán. Olardıń mánileri kontekst arqalı anıǵıraq kórinedi.

Frazeologizmlerdi orınlı túrde, kerek jerinde qollanıw – avtordıń sheberligine, kórkem oylawına baylanıshı. Sebebi frazeologizmniń quramın ózgertiw, ellipsislendiriw, qubıltıw usılların, birinshiden, oylap tabıw, ekinshiden, onı ornı menen qollanıw, úshinshiden, sóz dizbegine qanday usıllardı qollanıw qolaylı ekenin anıqlaw ushın úlken sheberlik kerek boladı.

Frazeologizmlerdiń tutaslıǵın, dástúriy qollanılıwın «buzıp», transformatsiyalap qollanıw avtordıń sheberligin kórsetiwge, shıǵarmaniń ózinshelik ózgesheligin tanıtıwǵa, kórkemlik jaqtan kúshin, emocional-ekspressivlik boyawın arttırıwǵa, ideyanıń oqıwshıǵa tásırı etip jetkeriliwine úlken tásır etedi.

«Aqılıy hújim» usılin barlıq oqıw orınlarında paydalanıwǵa boladı. Bul usıl filologiyada, til hám ádebiyat sabaqların ótkende hár bir pánge yaki temaǵa sáykes pedtexnologiyalardıń barlıq túrinde óz ornına iye bolıp, sol interaktiv metodlardı basqarıp keledi, sebebi hár qanday metodtı oylap tapqanda da yamasa sol metod boyınsha jumıs islegende de biz aqılıy húdim tiykarında jumıs alıp baramız.

Máselen, «Aqılıy hújim» usılı leksikalıq stilistikada úyreniletuǵın frazeologizmlerdi oqıtılwda, frazeologizmlerdiń túrlерine tiykarlanıp dúzilgen kespe qaǵazlar ústinde jumıs alıp barganda da qollanıw jaqsı nátiyje beredi. Oqıwshılardıń kespe qaǵazlar ústinde islegen jumısların oqıtılwshı baqlap turadı hám hár bir durıs islengen tapsırmaǵa baha qoyıp baradı. «Aqılıy hújim» usılında ótkeriletuǵın shınıǵıw jumısında kespe qaǵazlarda beriletuǵın misallardıń, tiykarınan, qosıq qatarlarından frazeologizmlerdi tawıp qanday gáp aǵzasınan bolıp turǵanın tabıń hám sinonimlik sıńarın anıqlań degen úsh tapsırma berilse maqsetke muwapıq keledi.

1-kespe qaǵaz

Bir qıymas birewim qalǵanday dúzde,
Kelmedi dep giyne eterdey bizge,
Kewil qáterime táselle berip,
Keldim sol uyanı kórmäge tezden.

Palapan joq, barsam táńirge jazıp,
Biziń menen qatnasiǵın tiyǵanday,
Qayttım bos uyadan kewlim qulazıp,
Tabırınan qalıp qoyǵan cıganday. (I. Yusupov).

2-kespe qaǵaz

Onda anańniń ısıq júzi, dawısı,
Onda doslar zamanıma enshiles.
Úlken joldan shette awıldı usı,
Kórip turmasam hesh kewlim kenshimes...

Ketip baratırsam tanıs soqpaqtan,
Qulaqqı bir hálsız ses kelip jetti.
Palapan eken ol shıyqıldap atqan,
Ayanıştan janım seskenip ketti. (I. Yusupov).

3-kespe qaǵaz

Izinen qosıqlar oqlılıp ketti,
Kewiller unırap sógilip ketti.

Jaralı jürektiń ármanlarından
Sabır kásalarım tógilip ketti. (I. Yusupov).

4-kespe qágaz

Tastay túnek, qara nóser quyıp tur,
Kózlerimde uyqı tası uyıp tur,
Kóz ilgitip alıw bolıp ármanım,
Aynalardı qaǵıp júrip buyıqtım. (I. Yusupov).

5-kespe qágaz

Neligin bilmedim ólgen qustiń bul,
Kózime jas aldım, eljirep kewil.
Ayaz tańda arasınan sheńgeldiń,
Jaqın jerde sayrap qoydı bir búlbıl... (I. Yusupov).

6-kespe qágaz

Degeninde el « iyesi » shamlandı,
Kelin sózindegı astar ańlandı.
Awıl awlaq, jigitler júr urısta-
Aqsaqlal kúsh kórsetiwge ǵamlandı.
Meniń de taqatım bolmadı turıp,
«Ne kerek?» dep bardım qasına júrip.
«Xojalıǵın buzba frontavikiń!»
Dep atqa qaqtırdı, bir qamshı urıp. (I. Yusupov).

7-kespe qágaz

Ey toba, qoya ber adam degendi,
Qayda ózgertse de mákan degendi,
Uwız - iyni qurıp saǵınar júrer,
Kindik qanı tamǵan watan degendi.
Qoya ber usı bir shayır degendi,
Eljiretip júrek-bawır degendi,
Sheńgelin gúl eter, shımskıǵın - búlbıl,
Usı bir usqınsız awıl degendi. (I. Yusupov).

8-kespe qáqaz

Jar basında jalǵız kógershin
Nege ısiq desem kózime,
Jekkelikte ol quş ta búgin
Usap qalǵan eken ózime.

Suw boyında turǵan qos shınar,
Sonsha nege sawlatlı desem,
Bir - birine es bolıp olar,
Jubın jazbay turǵannan eken... (I. Yusupov).

1-Shınıǵıw. Berilgen jay sózlerdiń frazeologiyasın tabıń.

Bılaǵaylı boran, baxıtlı sapar, pátiwasız sóley bermew, úndemew, jası úlken, janı shıqqanǵa deyin, uyalıw, júdá jek kóriw, járdemlesiw, birden joq bolıp ketiw.

2-Shınıǵıw. Mısaltardan frazeologizmlerdi tabıń hám mánisin túsındırıń.

1. Ash - jalańashlar aq otawlılardan qasqırdı kórgendey jiyırılsa da, tórdı zorlap alıp, jalań ayaqtı saǵal ayaqqa shıǵaradı (K.Sultanov). 2. Hay tiliń kesilgir, búyirińniń shıqpay júrgeni de usı góy (A.Begimov). 3. Esiterin esitse de, jerqe qarıs kirgenin sezdirgen joq (Ó.Ayjanov). 4. Jasım jetip, áyne óler shaǵımda, jer tayanıp jalǵızımnan ayırlı-dım («Máspatsha»). 5. Dushpanniń gúnasın moynına qoyıp, jeme - jemege kelgenshe sabır et (K.Sultanov). 6. Bar góy - dep Qádir konvertti aldına tasladı da, eki jaǵına qolin tirep, sam-saz bolıp azǵana otırdı (K.Sultanov). 7. Úrip turǵan iyttiń dawısı sap boldı (N.Dáwqaraev). 8. ǵapılda qalmasın dep sizlerdi ózim izlep shıqtım... (T.Qayıpbergenov). 9. Házır balam kózimnen bir-bir uship otır (K.Sultanov). 10.... mına kempirge ırıq bergen bola qoymıdım. (Sh.Seytov).

Sózimizdi juwmaqlastıra kelip, leksikalıq stilistikani oqtıwda «Aqılıy hújim» metodın qollanıw boyınsha naqıl-maqallardı oqtqanda naqıl-maqallardıń quramındaǵı jay gápler qatnaslıq sózlerdiń járdeminde baylanısıp qospa gáptı dúzip kelgenin anıqlaw ushın kishi toparlarda jumıs islew yamasa misallardaǵı bos ketekshelerdi tolturnıw arqalı shiniǵıw orınlaw jáne de «Aqılıy hújim» usılı leksikalıq stylistikada úyreniletuǵın frazeologizmlerdi oqtıwda, frazeologizmlerdiń túrlерine tiykarlanıp dúzilgen kespe qaǵazlar yamasa qosıq qurılısında ushırasatuǵın frazeologizmlerdiń mánisin anıqlaw boyınsha jumıs alıp barganda da qollanıw jaqsı nátiyje beredi.

2.2. Aqılıy hújimi metodı tiykarında naqıl-maqallardı oqtıw

Naqıl-maqallar hám ushırma sózlerdiń stilistikaliq qollanılıwı. Frazeologizmler menen bir qatarda xalıq naqıl hám maqalları da tildegi eń kúshli kórkemlew qurallarınıń biri bolıp tabıladı. Naqıl-maqallar qaraqalpaq milliy ádebiy tiliniń biybaха baylıqlarınan biri. Naqıl-maqal arqalı pikir kórkem stillik boyawlar menen bir neshe onlaǵan sózler bildiretuǵın oy tildegi tayar hám qısqa, ıqsham túrdegi til birlikleri arqalı bildiriledi. Kúndelikli turmısta tildiń kommunikativlik xızmeti barısında jámiyyette adamlar naqıl-maqallardan óz bildirejaq oy-pikirlerine logikalıq jaqtan sáykes túrde ónimli paydalanadı. Al olardı óz orınlı ornında emotsiонallıq-eksressivlik kelbetin barınsha kórkemlik penen paydalana biliw, hár bir adamnıń sóz tańlaw talantına, pikir dúnjasına baylanıslı. Ilimpazlardıń miynetlerinde kórkemlew quralları naqıl-maqallar hám ushırma sózlerdiń hár qıylı tillik mashqalaları itibarǵa alındı⁴

Naqıl-maqallar kórkem shıǵarmalardıń ataması, olargá epigraf sıpatında da qollanılıp, sol shıǵarmanıń tiykarǵı mazmunın ashıp beriw ushın xızmet etedi.

---

⁴ Pirniyazov Q, Pirniyazova A, Qaraqalpaq tiliniń leksikası. Nókis, 2004, 42-bet.

Leksikalıq stilistikani oqıtılwda oqıtılwshı «Aqılıy hújim» metodi menen baslaydı. «Leksikalıq stylistika» bul ne?». Talabalardıń juwapları taxtaǵa jazılıp barıladı. Máselen, leksikalıq stylistika sóz, onıń awıspalı mánilerin, sinonim, omonizm, antonimlerdiń, neologizm hám arxaizmlerdiń, frazeologizmlerdiń tilde qollanılıw ózgesheliklerin izertleydi dep taxtaǵa jızıp, ol boyınsha sorawlar beriledi. Ol sorawlar tómendegishe kóriniske iye boladı:

1. Sózlerdi mánisine sáykes qollanıw degende nenii túsinesiz?
  2. Sózlerdiń kóp mánılıgi degen ne?
  3. Qanday sózler omonimler dep ataladı?
  4. Sinonimlerdiń stilistikaliq xızmeti haqqında aytıp beriń.
  5. Qollanıw ózgesheliklerine qaray sinonimler qanday túrlerge bólinedi?
  6. Paronimler degenimiz ne?
  7. Qaraqalpaq tiliniń óz sózlerinde ushırasatuǵın paronimlerge mísallar keltiriń.
  8. Juplasqan antonimler qanday mánige iye boladı?
  9. Naqıl-maqallardıń stillik xızmeti qanday?
  - 10.Ushırma sózlerdiń stilistikaliq qollanılıwına mísallar keltiriń.
- Oqıwshılar onıń juwabın da taxtaǵa jazıp, óz betinshe pikirlew arqalı, berilgen sorawlar boyınsha aqıl hújimin basına keshiredi
- Oqıwshılar sorawlarga juwap berip bolǵannan keyin, muǵallimi leksikalıq stilistikada úyreniletuǵın sóz, onıń awıspalı mánilerin, paronim, sinonim, omonizm, antonimlerdiń, neologizm hám arxaizmlerdiń, frazeologizmlerdiń tilde qollanılıw ózgeshelikleri haqqında aytıp beredi.

Mine, usınday sabaqtı ótiw boyınsha biz naqıl-maqallardıń stilin slaydlar, tarqatpa qaǵazlar, shinıǵıw, topar menen birge islesiw hám basqa da interaktiv metodlardan paydalanıp tómendegishe sabaq ótiwdi maqlul kórdik.

Oqıtılwshı aldın ala tayarlap qoyılǵan krossvordtıń sorawların slayd arqalı kórsetedi. Al toltırılıwı tiyis bolǵan qaǵazdı hár bir oqıwshınıń aldına qoyıp,

túsindiriw jumısın alıp baradı. Máselen, krossvord-ang.crossword - kesilsiw, kesip ótiw // Kesisken jer, kesilspe degen mánilerdi bildiredi, házir sizler usı kesilispelerdiń ornın tolıqtırasız, onıń ushın sorawlarǵa juwap tabıwińız kerek degen sózlerdi aetadı. Naqıllar tómendegishe kóriniste bolıp, slaydta sáwlelengen bolıwı kerek. Máselen,

Kroosvord: Tigine:

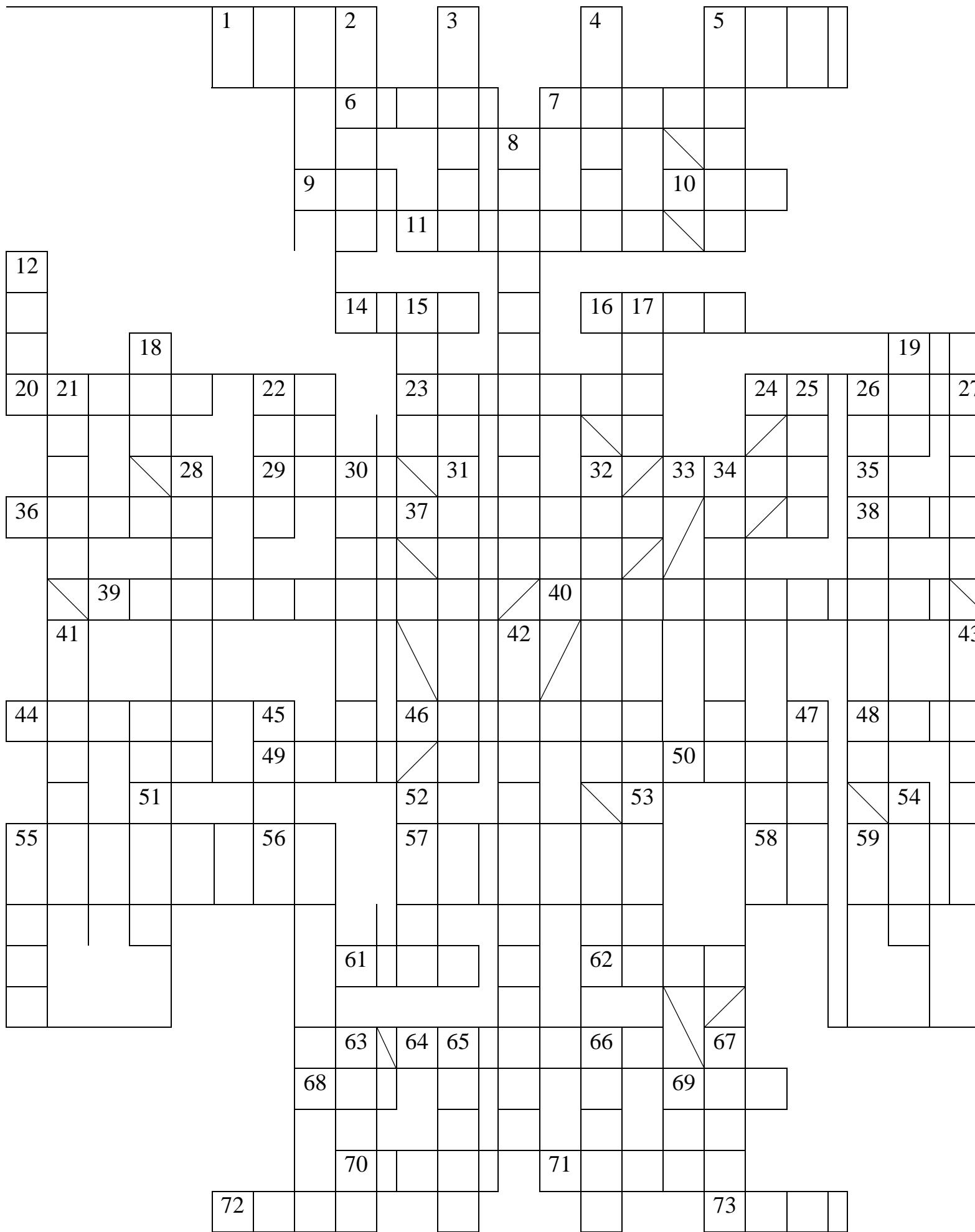
2. At júyargin túlki súymes, awırı ...súymes.
3. Altın otta ...., adam miynette....
4. Iyt úrer, kárwan ....
5. Tawǵa ... pitipti, jep keteyik nemiz ketipti.
8. .... naspay sorasań, murnın gárdiytedi.
12. Qoy asıǵın qolıńa al, qolıńa jaqsa ...qıl.
13. Ótirikshi ólgen kisini ... tutadı.
15. Xızmet ... , xızmet etseń minet ....
17. .... degen shóp boladı, tere berseń kóp boladı.
18. ... barın aytadı, joq joǵın aytadı.
19. ... tutqan barmaǵın jalaydı.
21. Kóplegen ... atqaradı.
22. Oraqshınıń jamanı .... tańlaydı.
25. Háziliń jarassa, ... menen oyna.
27. Segiz qırlı balıqtı, ... qırlı jigit aladı.
28. Oner aldı birlik, ...aldı tirilik.
30. ..... –máńgilik.
31. úzip jegen únemge .....
32. Jorga mingən joldasına .....
34. Bir ..... bir qarın maydı shiritedi.
35. .... baliqqa quwanba, ol ele senniki emes.
41. .... tawıqqa bári tarı.

42. Qaramağannıń qatını, ... malı ketedi.
43. ..... bardıń jaǵası bar, inisi bardıń tınıshı bar.
45. Iyt júyrigin túlki súymes, ǵamlı .... kúlki súymes.
47. Joytılıp tabılǵan mal.....
51. Erli-zayıptıń arasına ....ketken túsedı.
52. Mal shaqınan, ... tilinen.
53. «Harma» degen hálge quwat, «Bar bol» degen bárinen ....
54. Suq semirmeydi, ... bayımaydı.
55. ..... túsinbegen dımǵa túsinbeydi.
60. Adamnıń júzine qarama, sózine ....
63. Teńi .... , tegin ber.
65. Miynetsiz .... joq.
66. Erdiń dańqın .... shıǵaradı.
67. Túyeninń moynı jaman, jamanniń ..... jaman.

Kesesine:

1. Aydı .... penen jawıp bolmas.
5. Jaqsınıń ... bolmas, jamanniń uyatu bolmas.
6. Sasqan ... alındıan da, artınan da súńgiydi.
7. ....juwırǵan, azdan qurı qaladı.
9. Bir qolda .... ǵarbızdı tutıp bolmas.
10. Mıń siz-bizden, ... shıj-bıj.
11. Onseri shortannan .... gúrtik shıǵadı.
14. ..... murap bolǵansha, jeriń oy bolsın.
16. .... qıymıldaǵannıń awzı qıymıldaydı.
20. ..... qoy jatıp semiredi.
22. Eki ǵarǵa urıssa, oqshıǵa .... túsedı.
23. Jılqı maldıń ...., túye maldıń qasqası.
24. Tawıp alsań ... , sanap al.

26. Qapta qalǵansha, ... qalsın.
29. Altın ...., alǵıs al.
33. Mal qulınnan, ... toyımnan jiynaladı.
36. Mal adamnıń ... eti.
37. .... shekpegenshe, yar jamalın kórip bolmas.
38. Suwsız jerdiń atı iyesiz, ... erdiń malı iyesiz.
39. Bir jamanniń ..., mawij urǵan dár`ya quriydi.
40. Sharwaniń túbi keńes, ... túbi qarız.
44. Qap ta teń, ... da teń.
46. Eshektiń júgi jeńil bolsa, ... keledi.
48. ....ǵarǵaniń kózin shoqımaydı.
49. Jigit kelse ...., ǵarrı kelse asqa.
50. Pitken .... bolmasa, súrtken ... bolmaydı.
55. Jamǵır- jer ....
56. .... ustasınan qorqadı.
57. .... jer kógerter, adamdı miynet kógerter.
58. Iyne qayda bolsa, sabaq .... sonda.
59. Óli arıslannan tiri tıshqan ....
61. Ózi de ońbaǵan .... edi, ol da bir mańqaǵa tústi.
62. Altın .... , er miynette bilinedi.
64. Jalqaw qarap otırıp sharshaydı, ... etigine súrinedi.
68. Uyalǵan .... turmas.
69. Biydáwletti túyenin ústinde .... qabadi.
70. Qawın jeseń ... je, ... jemeseń báhár je.
71. At baspayman .... jerin úsh basadı.
72. Túri jaqsınıń belgisi, birde ...., birde qul.
73. Jaqsı qatın- ...., jaman qatın –urıs.

Naqıl-maqalları aqılıy hújim usılı menen oqıtqanda, qospa gáp túrindegi analitikalıq usıl arqalı baylanısqan túrlerin de kórsetiwge boladı, máselen, naqıl-maqallar tildegi eń kúshli kórkemlew qurallarınıń biri bolıp tabıladı. Olar ádebiy shıǵarmalardaǵı kórkemlilikti, obrazlılıqtı arttırip, pikirdi tereńletiwge járdem etedi. Naqıl-maqallar kórkem shıǵarmalardaǵı qaharmanlarǵa xarakteristika beriw, olardıń ishki duýyasın ashıp kórsetiw ushın ken paydalanyladi.

Naqıl-maqallar kórkem shıǵarmaların ataması, olarǵa epigraf sıpatında da qollanılıp, sol shıǵarmaniń tiykargı mazmunın ashıp beriw ushın xızmet etedi. Mısalı: T.Qayıpbergenovtıń «Qaraqalpaq dástanınıń» ekinshi bólimi – «Baxıtsızlar» romanına epigraf sıpatında berilgen «Úlken úyge ne kerek bolsa, kishshi úyge de sol kerek» naqılı sol shıǵarmalardıń tiykargı mazmunın ashıp kórsetiw ushın qollanılǵan. Naqıllar tek ǵana aqıl-násiyat bolıp ǵana qoymastan, olar neshe ásirlık turmıs tájiriybesine jıynalǵan, keleshekke jol kórsetiwshi, adamnıń pikirinen juwmaq shıǵarıwǵa baǵdarlawshı tárbiyashi. Sonlıqtan biz bul pitkeriw qanigelik jumısımızda qospa gáp túrinde jumsalatuǵın naqıl-maqallardıń qanday gáp aǵzası xızmetinde keliwine qaray túrlerin anıqlap, olar arasındaǵı baylanıslardı anıqlawǵa háreket etiwdi hám bull arqalı oqıwshılardıń pikirlewine tásır etiwdi usınbaqshımız. Onıń ushın qospa gáp túrinde ushırasatuǵın naqıl-maqallardı saylap alamız. Máselen, baslawısh baǵınıńqılı qospa gáptıń quramındaǵı baǵınıńqılı gáp bas gáptegi qatnaslıq sózden bolǵan baslawıştıń mazmunın túsindiredi. Baslawısh baǵınıńqılı qospa gáp eki qatnaslıq sózli bolıp qollanıladı. Bunday jaǵdayda baǵınıńqı gápte qatnaslıq sóz wazıypasındaǵı soraw almasıqları, bas gápte soǵan muwapiq siltew almasıqları yamasa sol mánige jaqın atawısh sózler qatnasadı. Olardı tómendegishe naqıllarda anıq kóriwimiz múmkin. Mısalı: 1. Xanniń qızın kim burın qasında kórse, sol aladı.

Bayanlawışh baǵınıńqılı gápte baǵınıńqı gáp bas gáptegi qatnaslıq sózden bolǵan bayanlawıştıń mazmunın túsindirip anıqlap keledi. Bayanlawışh baǵınıńqılı qospa gáp dúziliw ózgesheligine qaray bir qatnaslıq sózler hám eki qatnaslıq sózler bolıp qollanıladı. Bayanlawışh baǵınıńqılı qospa gáptiń eki qatnaslıq sózli túri bir qatnaslıq sózli túrine qaraǵanda til faktlerinde az ushırasadı. Eki qatnaslıq sózli bayanlawışh baǵınıńqılı qospa gáptiń baǵınıńqı komponentinde kim, qanday, qansha t.b. qatnaslıq almasıqları, al bas gápte sol, sonday, sonsha t.b. siltew almasıǵı tiykarındaǵı qatnaslıq sózler dara yamasa bol kómekshi feyili yaki basqa atawışh sózler menen dizbeklesip qollanıladı. Mısalı: Tuyeniń ózi qanday bolsa, jawırı da sonday.

Toliqlawışh baǵınıńqılı qospa gáptiń quramındaǵı baǵınıńqı gáp bas gáptegi qatnaslıq sóz arqalı bildirilgen toliqlawıştı túsindirip onıń mánisin tolıqtırıp keledi. Toliqlawışh baǵınıńqılı qospa gápler de mazmun hám dúzilisi jaǵınan bir qatnaslıq sózli hám eki qatnaslıq sózli bolıp dúziledi.

Eki qatnaslıq sózli toliqlawışh baǵınıńqılı qospa gáptiń baǵınıńqı komponentinde kim, kimde-kim, kimdi, ne, nene qatnaslıq sózleri, bas gápte hár túrli seplik formalı bunı, ózine, sonı, soǵan t.b. siltew hám ózlik almasıqları qollanıladı. Bul sıyaqlı eki qatnaslıq sózli toliqlawışh baǵınıńqılı qospa gáplerdiń bas gápi baǵınıńqı gápten soń kelip, baǵınıńqı gáp arqalı túsindiriledi. Mısaltar: 1. Uyada nene kórseń, ushqanda sonı kóreseń. 2. Ne ekseń sonı orarsań, ne berseń sonı alarsań. 3. Nene qor tutsań, soǵan zar bolasań (naqıl).

Anıqlawışh baǵınıńqılı qospa gáptiń baǵınıńqı gápi bas gáptegi atlıq yamasa qatnaslıq almasıǵınan bolǵan bas aǵzaniń mánisin túsindirip, anıqlap keledi. Qaraqalpaq tiliniń materiallarında anıqlawışh baǵınıńqılı qospa gáp eki qatnaslıq sózli bolıp, orın tártibi jaǵınan bas gáp baǵınıńqı gápten keyin keledi. Eki qatnaslıq sózli anıqlawışh baǵınıńqılı qospa gáptiń quramında kim, kimniń, kimde-kim,

qanday, qaysı t.b. qatnasıq almasıqları, bas gáptiń quramında sógan sáykes, ol onıń, sol, sonıń, sonday t.b. sıyaqlı siltew almasıqları qollanıladı Mısaltar: 1. Kimniń tarısı pisse, sonıń tawıǵı hám t.b.

Pısıqlawısh baǵınıńqılı qospa gáp túrkiy tilleriniń qaysısında bolsa da, mánisi hám dúzilisi jaǵınan kóp qollanılatuǵın baǵınıńqılı qospa gáptiń bir túri. Házirgi qaraqalpaq tilindegi ilimiý miynet hám sabarlıqlarda pısıqlawısh baǵınıńqılı qospa gáptiń waqıt, orın, sín, salıstırmalı, sebep, maqset, shárt hám qarsılas baǵınıńqılı qospa gáp sıyaqlı 8 túri qáliplesken túrde úyrenilip kiyatır. Olar dúzilisi bayanlawısh formasınıń bildiriliwi, baǵındırıwshı dáneker hám dánekerlik xızmettegi sózlerdiń qatnasına qaray bir-birinen ajıralıp turadı.

Haqıyqatında, pısıqlawısh baǵınıńqılı qospa gáptiń baǵınıńqi komponenti óziniń predikativlik belgisin saqlaǵan halda jay gáplerdegi pısıqlawısh sıyaqlı, bas gáptegi is-háreket, waqıyanıń mazmunın hár tárepleme sıpatlap, onıń menen pısıqlawıshlıq mánide baylanısadı. Bul jaǵınan pısıqlawısh baǵınıńqi gápler jay gáplerdi tolıqlawısh hám pısıqlawıshlardıń túsındırıp kelgeni sıyaqlı baǵınıńqi gápler de mazmunı jaǵınan bas gáptiń quramına kirip, gáp ishindegi is-háreketti, waqıyalardı hár túrli pısıqlawıshlıq mánide sıpatlaydı. Biraq, bas gáptiń quramında onıń bir aǵzası sıyaqlı pútkilley sińisip ketpey, baǵınıńqılıq mánidegi gáplik belgisin saqlaydı. Qaraqalpaq xalıq naqıl-maqallarında pısıqlawıshlardıń mánisi boyınsıha orın, muǵdar-dáreje túrleri basqa túrlerine salıstırǵanda kóbirek ushırasadı. Mısalı: 1. Aldıńǵı arba qaydan jurse, sońǵı arba da sonnan juredi.

Keltirilen naqıl orın mánisinde kelgen pısıqlawıshıń muǵdar –dáreje mánisin bildirip kelgen.

Ulıwmalastırıp aytqanda, mekteplerde naqıl-maqallardıń quramındaǵı jay gápler qatnasaǵıq sózlerdiń járdeminde baylanısap, baslawısh baǵınıńqılı qospa gáp, bayanlawısh baǵınıńqılı qospa gáp, tolıqlawısh, anıqlawısh hám pısıqlawısh

baǵınıńqılı qospa gáp dúzip keliwinde jedel qollanılatuǵının misallar arqalı túsindiriw ushın topar oqıwshılarım kishi toparlarga bólip «Aqılıy hújim» usılı tiykarında tásir jasawǵa boladı, onıń ushın oqıwshılardı kishi toparlarga bólip tapsırmalar bersek jaqsı nátiyjege erisemiz degen pikirdemiz. Máselen:

Birinshi topar

1. Qazanǵa ne tússe, shómishek sol ilinedi.
2. Kim basqaǵa góŕ qazsa, ornına ózi túsedi.
3. Atańa ne qılsań, aldińa sol keledi.
4. Awıllasiń kim bolsa, atalasiń sol boladı.
5. Awırsa kim azbaydı, jarlı bolsa kim tozbaydı.
6. Qádirdaniń kim bolsa, aǵayiniń sol boladı.

Ekinshi topar

1. Qaysı áwliye qız áperedi, ólgen soń qayda qoysań, sonda qoy.
2. Awızbırshilik qayda bolsa, bereket sonda boladı.
3. Kóphilik qayda bolsa, toqshılıq sonda boladı.
4. Aldıńǵı arba qaydan jurse, sońǵı arba da sonnan juredi.
5. Mushińdı qanshelli qattı qıssań, soqqı sonshelli kushli boladı.
6. Dostıńniń dushpanınan qansha saqlansań, dushpanıńniń dostınan da sonsha saqlan.

Bunnan soń oqıwshılar óz betinshe misallar qurap, naql-maqallardıń quramında kelgen qatnasiq sózler boyınsha gáp qurap, gáptı quramı boyınsha tallaw jasaydı hám aqılına, pikirlewine tásir etedi. Bul arqalı oqıtıwshı oqıwshılardıń til baylıǵına tiyisli jetiskenlik yaki kemshiliklerdi baqlaydı. Naql-maqallardıń quramında kelgen qatnasiq sózlerdi orın-ornına qoyıw arqalı da miydi isletiw, aqılǵa hújim jasaw arqalı erisiwge boladı. Bul boyınsha da oqıwshılar shınıǵıw jumısın isleydi, al oqıtıwshı bahalap baradı.

1- Shınıǵıw. Naqıllardıń quramın tolıqtırıń.

1. Tuyeniń ózi qanday bolsa, jawırı da .....

2. Uyada neni kórseń, ushqanda ..... kóreseń.
3. Ne ekseń ..... orarsań, ne berseń ..... alarsań.
4. Neni qor tutsań, ... zar bolasań.
5. Kisi ..... bolsa, isi de sonday boladı.
6. Kimniń tarısı pisse, ... tawıǵı.
7. Kimniń jerin ekseń, ... jırın jırlaysań.
8. Kimniń qolı qıymıldasa, ... awzı qıymıldaydı.

Oqıwshılardıń aqılın rawajlandırıw ushın jumbaqlar aytıw da úlken áhmiyetke iye. Sonday-aq naqıl-maqallardıń mazmunın túsındırıw ushın da hár bir oqıwshıǵa tómendegishe variant berse de aqlǵa muwapıq keledi.

2- Shınıǵıw. Variantlardaǵı naqıl-maqallardıń mazmunın túsındırıń.

Variant 1

1. «Harma» degen hálge quwat,
«Bar bol» degen bárinen ziyat.
2. Jan qıynamay jumıs pitpes,
Talap qılmay muratqa jetpes.
3. At júyrigin túlki súymes,
Awırıw adam kúlki súymes.

Variant 2

1. Naqıl qaydan shıǵadı oy bolmasa,
Kiyız qaydan shıǵadı qoy bolmasa.
2. Tamshı tamıp jawın bolmas,
Iyt túynektən qawın bolmas.
3. Úydiń kórki sandıq,
Jaylaw kórki janlıq.

Variant 3

1. Jaqsı menen sawda qılsań keris bolmas,

Jaman menen sawda qılsań tegis bolmas.

2. Birdiń kesapati,

Mıńǵa tiyedi.

3. Basıń úlken bolsa dáwlet

Ayaǵıń úlken bolsa miynet.

Variant 4

1. Kewil kiri aytsań keter,

Kóylek kiri juwsań keter.

2. Jılaǵandı sorama, ólgeni bardı

Kúlgendi sorama, bilgeni bardı.

3. Ertektiń úlkeni joq

Ótiriktiń kishkenesi joq.

Variant 5

1. Ashıw aldınan keledi,

Aql sońinan keledi.

2. Jaqsınıń sózi jetedi,

Jamannıń sózi ótedi.

3. Jaqsı attıń jasın sorama

Jaqsı jigittiń haslın sorama.

Variant 6

1. Qol júyrigi asqa,

Til júyrigi basqa.

2. Esitken kórgenge xabar beredi,

G`ıyatshı ósek teredi

3. Balanı iske buyır,

Artınan óziń juwır.

Variant 7

1. Bir úydi jeti erkek tolturnaydı

Bir hayal tolturnadı.

2. Saqıy bolıp júrgeniń qawınıńda
Adam bolıp júrgeniń awılıńda.
3. Jalǵız úydiń ǵarǵası shoqıp toymas,
Toysa da qaraǵanın qoymas.

Variant 8

1. Baxıtlınıń eki qonaǵı
Bir mezgilde keledi.
2. Gáp jaqsısın qulaq biledi,
Jol jaqsısın tuyaq biledi.
3. Barısta qaytıs bolmas,
Daw aytıssız bolmas.

Variant 9

1. Aqqan dárya boladı
Jatqan boyra boladı.
2. Awır minezli awırıw bolsa
Awırıw boladı.
Jeńil minezli awırıw bolsa,
Jilli boladı.
3. Kóz awırıwdan heshkim ólmes
Halın sorap heshkim kelmes.

Variant 10

1. Erdiń sáni el bolar,
Eldiń sáni jer bolar.
2. Dosqa dos keledi sırlasiwǵa,
Jawǵa jaw keledi mushlasıwǵa.
3. Jaqsı jarlıdan shıǵadı
Adamgershilik arlıdan shıǵadı.

3- Shınıǵıw. Berilgen gáplerden naqıllardı tabıń hám ne ushın sol jerde qollanılǵanın tú sindiriń.

1. Tanıǵan jerde bay sıylı, tanımaǵan jerde ton sıylı, - deydi xalıq danalığı. «Ziyapatqa barsań, eń bilmeseń, tilińe bek bol, bir shetinde otrıp qaytasań», - deydi qariyalar. Usılardı eslep, «meniń shayırlıǵım basqalardı qızıqtırmasa, ne keregi bar» degen juwmaqqa keldim. 2. - Jarlı jańa etik kiyse, basarǵa jer tappaydı. Bizdey biysharalardıń úyinen shayır shıǵıwı áne usını esletedi. Endi seni kóshe biyine aparaman,- dedi atam. 3. Anası onı endi qáytip aqıllandırıların bilmey, oylana-oylana: - «Pitken aqlı bolmasa, súrtken aqlı heshteńe bolmaydı eken», - dep, qızın qayta tárbiya ushın úyine alıp qaytadı. 4. Anamnıń násiyatlarından: Jaman niyetli jolawshı batar kúnnen dámetedi. Jaqsı niyetli jolawshı shıǵar kúnnen dámetedi. Shıǵar kúnnen úmitlenip jasa, Sere! 5. Bir túyir duz benen dám kírer asqa, bir duzsız sóz benen ǵam túser basqa» deydi xalıq danalığı. Oylap-oylap otursań hár naqlı – maqal bir neshe adamnıń basınan ótkergen uzaq waqıyalarınan soń payda bolǵan dástanlardıń, uzın - uzın erteklerdiń, ápsanalardıń duzı menen tiykarǵı mazmunına usaydı. 6. Úydiń jılli-suwiǵı qıs túskende málimnedi, jigittiń jaqsı - jamanı is túskende bilinedi. Haqıyqat minińdi tawıp aytqan adam menen óshesiw - seniń ladanlıǵıń; miniń barlıǵına inan hám dúzetiwge talaplan! 7. Dámikkennen quniqqan jaman. Jaslar gazetasında birinshi qosıǵım shıqqanınıń quwanıshı demde-aq basılıp endi úlkenlerdiń gazetasında (házirgi «Erkin Qaraqalpaqstan») qosıq shıǵarıwım kerek degen oy, tulabedenimdi biyledi. 8. Adam biyqanáát bolmawı kerek. «Qanáátke bereket» deydi xalqımız. 9. İytti kóp quwsań qabaǵan boladı, balanı kóp azaplasań qanqor boladı, degen ráwiyatqa isenip, mákannan mákanǵa kóp quwilǵan bul xalıqtıń áwladları ózgergen shıǵar, óshpenli bolǵan shıǵar, qanqor bolǵan shıǵar, ata - mákanına ornígip bolıp bizge shabıwıl qılar, dep qorqqan edim. Olay emes eken. Biz benen birliginde, miynetkeshliginde qalıptı. 10. Óz awılıńnan shıqqan dananıń awızı sasıq boladı»!

(«Awıldaǵınıń awızı sasıq») degen áyyemgi türkiy maqaldı alıp, mánisin oylap kóriń! Nege sonday? Usı maqaldı qalay túsiniw kerek? Tereńirek oylap qarasańız, maqal óziniń tereń mánisine kóre, «Aldıńnan aqqan suwdıń qádiri joq» maqalına uqsaslaw bolıp, onda «Durıs, danalıqqa dana - dá, biraq onıń awızı sasıq - tá!» degendey «tırnaq astınan kir izlegen» yaǵníy kóre almaslıq keseline názik ishara qılınadı (T.Qayıpbergenov).

JUWMAQ

Búgingi kún talabı dárejesindegi pedagog-kadrlardı jetilistiriw wazıypasin ámelge asırıwda pedagog-kadrlar tayarlaytuǵın joqarı oqıw orınları menen pedagog-kadrlardıń qánigeligin asırıw hám qayta tayarlaw institutları aldında juwapkershilikli wazıypalar júkletilgen. Pedagogikalıq oqıw orınlarındaǵı jámáát iskerliginiń tiykargı nétiyjesi talabalarda joqarı ruwxıy, ádep-ikramlılıq pazıyletlerdi hám kásiplik sırların qáliplestiriwden ibarat bolıwı tiyis. Bolajaq oqıtıwshılardıń kásiplik hám jeke pazıyletlerin qáliplsetiriwde pedagogikalıq mádeniyat hám texnika pániniń tutqan ornı ayriqsha áhmiyetke iye.

Házirgi zaman sharayatlarında hár bir adamǵa hám ulıwma jámiyetke zárúr bolǵan bilimler kólemi tez pát menen ilgerilep baratır,

sonıń ushın da bunnan bılay tek belgili bir dárejedegi bilimler kólemin iyelew menen ǵana sheklenip qalıwǵa bolmaydı.

Qaraqalpaq tili - Qaraqalpaqstan Respublikasınıń mámlekетlik tili bolıp, onıń orta mekteplerde, arnawlı hám joqarı oqıw orınlarında oqıtılıwı mámlekетlik áhmiyetke iye másele ekeni sózsiz.

Jaslarda dóretiwshilik sana, dóretiwshilik izleniwler, kóplegen imkaniyatlardan eń jaqsısın tańlay alıw kónlikpelerin qáliplestiriw hám rawajlandırıw, olardı milliy qádriyatlarımız, úrp-ádet, dástúrlarımızda ruwxında tárbiyalawda ana tiliniń tutqan ornı hám imkaniyatları júdá keń. Sonlıqtan ana tili boyınsıa bilim beriwde onıń maqseti, mazmunı hám usılların jańalaw zárúr.

Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı bakalavr qánigeligin iyelegen pitkeriwshiler mektepke barıp ana tilinen bilim beriw ushın qaraqalpaq tili boyınsıa teoriyalıq bilimlerge iye bolıw menen birge, bul pándı oqıtıwdıń metodikasın, oqıtıwdıń zamanagóy Interaktiv texnologiyaların jaqsı biliwi, pedagoglıq sheberlikti iyelegen bolıwı shárt.

Stilistika termini til hám ádebiyattanıw ilimlerine XIX asr ortalarından baslap qollanıldı. Bul termin grektiń stylos jazıw quralı degen sózden alıngan. Stilistika pikirdi dal anıq jetkerip beriw ushın qollanıladı.

Stildi anıqlawda rus tilshi ilimpazlar B. Lamonosov, A. X . Bostakov, V. V Vinogradov, A. I.Efimov, A. N. Gvozdev, R. A. Budagov, D. E. Rozental, M. N Kojina htb miynet isledi. Al qaraqalpaq tilinde stilistika tarawı boyınsıa funkcional stiller haqqında E. Berdimuratovtıń «Әдебий тилдин функциональлық стильтеринин раýажланыўы менен қарақалпақ лексикасының раýажланыўы» miynetin atap kórsetiwge boladı. Ol óz izerllewinde stilge anıqlama berip «Stil bul haqiyqatında da tildiń tariyxıı rawajlaniwi barısında turmis tarawlarında , til arqal qatnastiń túrli formalarında konkret situaciyaǵa baylanıslı leksika- semantikalıq, grammaticalıq hám taǵı basqa boyınsıa sol tarawǵa beyimliliği menen qalipesken tilk qurallarınıń sisteması sıpatında kórinedi» dep aytip ótedi.

Biz til arqalı bir –birimiz benen pikir alısamız, sóylesemiz. Oy- pikirimizdi bayanlaw ushin tildiń sózlik quramınan sózlerdiń manili bóleklerinen olardıń aytayın degen oy-pikirdiń maqsetine, mazmunına qaray gap ishinde baylanısıw usıllarınan paydalanamız. Qanday bolǵanda da óz pikirimizdi tińlawshıǵa dál anıq jetkeriwge umtilamız. Bunda stillik xizmettiń atqaratugın róli kúshli.

Stilistika milley ádeybiy tildiń qáliplesken fonetika leksika- grammatikalıq, nızamlıqlarına tiykarlanadı. Demek, stilistika awızeki sóylew hám jazba ádeybiy tilde oydiń tolıq, túsinikli bolıwı ushin tildiń fonetikalıq, leksikalıq, grammatikalıq normaların durıs paydalana biliw sheber qollanılıw ádislerin úyrenedi. Tilimizde til hám sóylew stilleri bar. Til stilinde tildiń stillik qurılısına itibar beriledi, sonday-aq grammatikaǵa baylanıslı qurallardı durıs paydalaniwdı talap etedi. Al sóylew stilinde bolsa oy-pikirdiń maqsetke qaray durıs qollanılıwın úyrenedi.

Stilistikaniń leksikaliq stilistika bóliminde tiykarınan sózdi tallaw, kóp manili sózler, omonim, sinonim, antonim gónergen hám jańa sózlerdiń, frazealogiyaliq sóz dizbekleri terminler hám kásiplik sózlerdiń stillik qollanılıwı úyreniledi. Mektep sabaqlıq'ında stilistika tarawi 10 klass sabaqlıq'ında berilgen. E. Berdimuratov, Sh. Abdinazimov, Z. Ismaylova avtorlig'ında Bilim baspasi 2017 jıl shıqqan sabaqliqta leksikaliq stilistika 10-15 §31-49- Betler aralıq'ında berilgen. §10 sózlerdiń stillik qollanılıwı, til hám sóylew stili haqqında aytilg'an. §11 sinonim hám antonimlerdiń stillik qollanılıwı. §12 Kóp manili sózler hám omonimlerdiń sóylew sharayatında maqsetke say durıs qollanılıw ózgeshelikleri. §13 Gónergen hám jańa sózlerdiń stili. §14 Frazealogiyaliq sóz dizbekleriniń stillik ayirmashılıq'ı. §15 Terminler hám kásiplik sózlerdiń stillik qollanılıwı aytiladı.

Leksiykaliq stelistikani oqıtıwda Aqıl hújimi metodınıń áhimiyeti úlken Bul metod toparlar arasında qollanilatug'in kóplep ideyalardi islep shig'iw múnkin bolg'an metod esaplanadi. Bunda oqıwshıldarıń oqıw protsesinde belsene qatnasiwi, túrli ideyalardi bayan etiw waqtında basqalardi da sabaqqa qızıg'iwshılıq

penen qatnasiwg'a,do;retiwshilik penen islewge bag'darlawshi metod bolip esaplanadi.

Aqliy hújim metodın túrli formada ótkeriw múnkin.Máselen qandayda bir temani bekkemlew ushın, jańa soraw qoyiw yamasa qálegen mashqalani sheshiw ushın.bul metodta qatnasiwshilardiń oylaw qábiletinen bar bilim hám imkaniyatlarinan ónimli paydalaniwg'a qaratilg'an.Sinonim hám antonimlerdiń stillik qollanıwı temasında sabaqlıqta berilgen 27-shinig'iwdi aqıl hújimi metodına tiykarlanıp sabaq ótsek boladi.Bunda berilgen sinonimlerdiń qatarların toliqtirip bariw kerek.Múg'allim oqıwshilardiń barlig'ina birdey soraw beredi.Máselen úlken sóziniń sinonimlerin tabiń.Oqıtıwshi oqıwshiniń pikirin taxtag'a jazip baradi.

- 1) Úlken-náhán
- 2) taynapır
- 3) giddiman
- 4) nám-náhán hám t.b.

Barlıq oqıwshılardıń pikirin bir-birine jaqınlıǵıń hám ayırmashılıǵıń talqılay otırıp mág'allim oqıwshılardı bahalap baradı.Múg'allim barlıq oqıwshılardıń pikirin tuńlap, úlken sóziniń sinonimin aytıp ótedi.

Úlken, náhán, taynapır, giddiman dep aytıp ótedi bul usıł arqalı bir sóz haqqında kóp mag'lıwmatqa iye boladı.

Ósip kiyatırǵan jas áwladtıń bilimge qushtarlıǵıń hám óz betinshe úyreniw qábiletlerin rawajlandırıw bolsa, óz gezeginde oqıwshılardıń óz ana tilin qay dárejede biliwine, awızeki hám jazba uqıbına, kónlikpelerine, til baylıǵınıń dárejesine tikkeley baylanıslı boladı.

Tildi meńgerip alıw insanniń biliw qábiletlerin ózlestiriwinde áhmiyetli orın tutadı. Oqıwshınıń til boyınsha jeterli tayarlığı, sóylew kónlikpeleri bolmasa, onıń hámme pánlerden tabıslı oqıwı qıyıngá túsedı, ásirese til úyreniwdiń ámeliy tárepi júdá áhmiyetli.

Paydalanylǵan ádebiyatlar:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod - Ozbekiston taraqqieining poydevori. - Toshkent, 1997.
2. Azizzoxjaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent, 2006
4. Abduǵapbarov Z., Ismailov Q., Óteniyazov Q. Innovaciyalıq pedagogikalıq texnologiyalar - Nókis, 2005.
5. Бекбергенов А. Қарақалпақ тилиниң стилистикасы. Нөкис, 1990.
6. Bekbergenova Z. Házirgi poeziyada naqıl-maqallar hám aforizmlerdiń qollanılıwı. Óz RIA QF xabarshısı. Nókis, 1992, № 3.
7. Бердимуратов Е. Әдебий тилдин функциональлық стильтеринин раýажланыўы менен қарақалпақ лексикасының раýажланыўы. Нөкис, 1973.
8. Җulomov A.Q. Ona tili óqitish jarayonida faollik principini amalga oshirishning nazariy asoslari.-Toshkent, 1989.
9. Җulomov A.Q. Ona tilini o`qitish principlari va metodlari. Toshkent, 1992.
10. Җulomov A.Q., Nematov. Ona tili tálimi mazmuni. Toshkent, 1995.
11. Dáwletov A. Házirgi qaraqalpaq tilinde qospalanǵan jay gápler. Nókis «Qaraqalpaqstan» baspası, 1976.
12. Dáwletov M., Dáwenov E. Qaraqalpaq tili. 9-klass ushın sabaqlıq. Nókis «Bilim» baspası, 2006.
13. Dáwletov A., Dáwletov M., Qudaybergenov M. Hzirgi qaraqalpaq ádebiy tili. Sintaksis. Nókis, 2009.
14. Esenov Q. Qazaq tilindegi kúrdelengen sóylemder. Almatı, 1974.
15. Ziemuxamedov S., Ziemuxamedov B. Novaya pedagogicheskaya texnologiya. Tashkent, 2002.
16. Qalenderov M. Qaraqalpaq tilinde sinonimlerdiń struktura semantikalıq hám grammatikalıq ózgeshelikleri. Nókis «Qaraqalpaqstan», 1989.

17. Qutlimuratov B. Qaraqalpaq tilin oqıtıwdıń ayırım máseleleri». Nókis «Bilim» baspası .
18. Latipov B., Abdullaev X.A. Mashǵulotlarda faol tálim usullaridan foydalanish. Metodik qwllanma. Fargóna, 2002.
19. Maxmudov N., Nurmanov A. Ózbek tilining nazariy grammatikasi. Toshkent, 1995.
20. Pirniyazov Q. Pirniyazova A. Qaraqalpaq tiliniń leksikası. Nókis, 2004.
22. Pirniyazova A. Qaraqalpaq tilin jańa pedagogikalıq texnologiya tiykarında oqıtıw. Nókis, 2008.
23. Sh.Xojanov. Qaraqalpaq tilindegi antonimiya qubılısı. Nókis: Bilim, 2017,103-b.

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámlekетlik pedagogikalıq instituti Filologiya fakultetiniń qaraqalpaq tili hám ádebiyatı qánigeliginiń 4^b kurs talabası Gúlzada Erejepbaevanıń «Leksikalıq stilistikani oqıtılwda «Aqılıy hújim» metodın qollanıw» atamasındaǵı pitkeriw qánigelik jumısına filologiya ilimleriniń kandidati A. Orazımbetovtıń

P I K I R I

Óárezsiz Ózbekstan Respublikasında «Kadrlar tayarlawdıń Milliy baǵdarlaması»n turmısqa engiziwdiń basqıshpa basqıshı ámelge asırılıp atırǵan házirgi dáwirde bilimlendiriwdiń eń áhmiyetli wazıypalarınıń biri - oqıwshılarda bilim alıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıqtı hám talaptı qáliplestiriw, oqıtıwdıń sapasın hár tárepleme jitilistiriw, oqıwshılardıń dóretiwshilik oy-pikirlerin, izleniwin, óz betinshe sheshim qabil ete biliwin rawajlandırıw, olardı milliy qádiriyatlarımız, úrp-ádetlerimiz ruwxında tárbiyalaw bolıp esaplanadı.

Mine, usınday talaplardı orınlaw hár bir pedagogtıń minnetli wazıypası, usı kóz-qarastan jazılǵan bul jumısta házirgi qaraqalpaq tilin oqıtılwda jańasha interaktiv metodlardan paydalaniw hám olardıń bilimlendiriw tarawında áhmiyetli ornınıń bar ekenligin dálillew, olardı qaraqalpaq klaslarında qaraqalpaq tili pánin ótiwde qollanıw ushın iykelestiriw, sonday-aq bilim beriwdiń ıqsham, tujırımlı bolıwına xızmet etetuǵın usıllardı dóretiw ushın qolaylıqlar jaratiw boyınsha bir qansha usınıslar bayanlangan.

Gúlzada Erejepbaeva jumıstı jazıw barısında «Aqılıy hújim» usılin internetten alıp, onıń sabaq ótiw ushın qolaylı táreplerin ashıp bergen. Onıń tańlaǵan teması házirgi zaman talabına say. Onda logikalıq izbe-izlik saqlanǵan hám ilimiý stilde bayanlangan. Jumıstıń usı táreplerin esapqa alıp mámlekетlik attestaciya komissiyasına usınıwǵa ılayıqlı hám joqarı bahalawǵa boladı dep esaplayman.

Pikir bildiriwshi:

doc. Orazımbetov A. - NMPI

Filologiya ilimleriniń kandidati.

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámlekетlik pedagogikalıq instituti Filologiya fakultetiniń qaraqalpaq tili hám ádebiyatı qánigeliniń 4^b kurs talabası Gúlzada Erejepbaevanıń «Leksikalıq stilistikanı oqıtıwda «Aqılıy hújim» metodın qollanıw» atamasındaǵı pitkeriw qánigelik jumısına pedagogika ilimleriniń kandidati, docent P.Berdanovaniń

P I K I R I

Pitkeriwshi Gúlzada Erejepbaeva «Leksikalıq stilistikanı oqıtıwda «Aqılıy hújim» metodın qollanıw» atamasındaǵı pitkeriw qánigelik jumısın jazıw barısında házirgi zaman bilim beriw usıllarınıń klassifikaciyasın úyrenip, bilim beriw modeline tiykarlangán qaraqalpaq tilin oqıtıwda hár qıylı metodlardı qollanıp, olardı qaraqalpaq tiline iykemlestirgen. Oqıtıwshılarǵa interaktiv metodlardan durıs qollanıwǵa hám pikirin anıq, túsinikli bayanlawǵa baǵdar beretuǵın oqıtıwdıń jańasha usılların dóretiwge háreket etken. Sonday-aq qaraqalpaq klaslarında qaraqalpaq tilin oqıtıwda zárúr bolǵan bir qansha slaydlardı óz betinshe tayarlaǵan. Máselen, kespe qaǵazlarında tarqatqan mısalları mektep sabaqlıǵındaǵı temanı hám shınıǵıwlardı óz ishine qamtiydi.

Ol zárúrli teoriyalıq ádebiyatlar menen jeterli dárejede tanısqan. Jumısta stillik, orfografiyalıq, punktuaciyalıq qáte-kemshilikler joq. Jumıs pitkeriw qánigelik jumısınıń talaplarına tolıq juwap beredi. Onı sapalı orınlangán jumıs sıpatında jaqlawǵa usınıwǵa turarlıq.

Pikir bildiriwshi:

doc. Beranova P. - NMPI

pedagogika ilimleriniń kandidati.

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámlekетlik pedagogikalıq instituti Filologiya fakultetiniń qaraqalpaq tili hám ádebiyatı qánigeligiń 4^b kurs talabası Gúlzada Erejepbaevanıń «Leksikalıq stilistikani oqıtıwda «Aqılıy hújim» metodın qollanıw» atamasındaǵı pitkeriw qánigelik jumısına ilimiý basshi D.Seydullaevanıń

Juwmaǵı

Gúlzada Erejepbaevanıń pitkeriw qánigelik jumısınıń tiykargı maqseti qaraqalpaq tilin oqıtıwda interaktiv metodlardıń áhmiyeti, sonday-aq bilim beriwdiń ıqsham, tujırımlı bolıwına xızmet etetuǵın usıllardan paydalaniw ushın qolaylıqlar jaratıw bolıp tabıladı. Sonday-aq, házirgi qaraqalpaq tilin oqıtıwda aldińǵı pedagogikalıq texnologiya tiykarında bilim beriwig maqsetinde «Aqılıy hújim» metodın paydalaniw hám olardıń áhmiyeti haqqında maǵlıwmatlar toplaw, internet, ziyanet portallarınan paydalaniw interaktiv metodlardıń túrlerin úyreniw, olardı qaraqalpaq klaslarında qaraqalpaq tili pánin ótiwde qollanıw ushın iykelestiriw názerde tutıldı.

Jumısıń tiykargı izertlew predmeti Z.Qurbaniyazova hám P.Beranovavalardıń avtorlıǵındaǵı «Pedagogikalıq mádeniyat hám texnika» atamasındaǵı oqıw qollanbası, B.Qutlımuratovtıń «Qaraqalpaq tilin oqıtıwdıń ayırim máseleleri» hám A.Pirniyazovaniń «Qaraqalpaq tilin pedagogikalıq texnologiya tiykarında oqıtıw» miynetleri, sonday-aq respublikalıq gazeta hám jurnal betlerindegi aldińǵı pedtexnologiyalarǵa arnalǵan maqallar.

Jumistiń birinshi babı «Házirgi zaman bilim beriwig usıllarınıń bóliniwi» dep atalıp, onda qaraqalpaq tilin oqıtıwda «Aqılıy hújim» («Breynshtorming», «Mozgovoy shturm») usılı haqqında sóz etilgen, al ekinshi babı «Leksikalıq stilistika haqqında túsinik» dep atalıp, onda leksikalıq stilistikani oqıtıwda «Aqılıy hújim» metodın qollanıwdıń áhmuyeti tuwralı óz pikirin bayanlangan.

Jumıs joqarı dárejede orınlangán hám qorǵaw ushın mámlekетlik attestaciya komissiyasına usınıwǵa ılayıqlı.

Ilimiy basshi:

D.Seydullaeva